



Mendelova univerzita v Brně
Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studí

Udržitelný cestovní ruch ako nástroj znižovania chudoby v Zambii

Diplomová práca

Autor: Bc. Tatiana Ďurinová

Vedúci práce: Mgr. et Mgr. Miroslav Horák, Ph.D.

Brno 2016

Čestné prehlásenie

Prehlasujem, že som túto prácu vypracovala samostatne a všetky použité pramene a informácie uvádzam v zozname použitej literatúry. Súhlasím, aby moja práca bola zverejnená v súlade so § 47b zákona č. 111/1998 Z. z., o vysokých školách v znení neskorších predpisov a v súlade s platnou Smernicou o zverejňovaní vysokoškolských záverečných prác.

Som si vedomá, že sa na moju prácu vzťahuje zákon č. 121/2000 Z. z., autorský zákon, a že Mendelova univerzita v Brne má právo na uzavretie licenčnej zmluvy a použitia tejto práce ako školského diela podľa § 60 ods. 1 autorského zákona.

Ďalej sa zaväzujem, že pred spísaním licenčnej zmluvy o využití diela inou osobou (subjektom) si vyžiadam písomné stanovisko univerzity, že predmetná licenčná zmluva nie je v rozpore s oprávnenými záujmami univerzity, a zaväzujem sa uhradiť prípadný príspevok na úhradu nákladov spojených so vznikom diela, a to až do ich skutočnej výšky.

V Brne dňa:

.....

Pod'akovanie

Touto cestou by som chcela pod'akovať môjmu vedúcemu diplomovej práce pánovi Mgr. et Mgr. Miroslavovi Horákovi, Ph.D., za cenné rady, trpezlivosť, pripomienky a ochotu mi vždy pomôcť. Ďalej by som chcela pod'akovať svojej rodine a priateľom za podporu.

Abstrakt

ĎURINOVÁ, T. *Udržateľný cestovný ruch ako nástroj znižovania chudoby v Zambii*.

Diplomová práca. Brno: Mendelova univerzita v Brne, 2016.

Diplomová práca sa zaoberá udržateľným cestovným ruchom v Zambii a jeho využitím pri znižovaní chudoby v Zambii. Prvá časť práce sa zameriava na vymedzenie základných pojmov týkajúcich sa udržateľného cestovného ruchu, charakteristiku cestovného ruchu v Zambii, turistický profil, SWOT analýzu a faktory, ktoré ovplyvňujú vývoj cestovného ruchu v Zambii. Ďalšia časť práce sa venuje možným environmentálnym a sociálnokultúrnym dopadom cestovného ruchu v Zambii a predstavuje kľúčové dokumenty v oblasti udržateľného cestovného ruchu prijaté zambijskou vládou a projekty súvisiace s rozvojom udržateľného turizmu v Zambii.

Kľúčové slová: udržateľný cestovný ruch, Zambia, chudoba, sociálnokultúrne dopady, environmentálne dopady, projekty

ABSTRACT

ĎURINOVÁ, T. *Sustainable tourism as a tool for poverty reduction in Zambia*. Diploma thesis. Brno: Mendel University, 2016.

The diploma thesis deals with sustainable tourism in Zambia and its use for reducing poverty in Zambia. The first part focuses on the definition of basic concepts relating to sustainable tourism, the characteristics of tourism in Zambia, Zambia tourism profile, SWOT analysis and the factors that influence the development of tourism in Zambia. Another section is devoted to the potential environmental and socio-cultural impacts of tourism in Zambia and represents the key documents in the field of sustainable tourism adopted by the Zambian Government and projects related to sustainable tourism development in Zambia.

Key words: sustainable tourism, Zambia, poverty, socio-cultural impacts, environmental impacts, projects

Zoznam použitých skratiek

CIA	Central Intelligence Agency
COMACO	Community Markets for Conservation
COMESA	The Common Market for Eastern and Southern Africa
GMA	Game Management Area
HDP	Hrubý domáci produkt
CHICODA	Chiawa Community Development Association
ICCA	Medzinárodná asociácia kongresov a konferencií
IMF	International Monetary Fund
OSN	Organizácia spojených národov
UNEP	United Nations Environment Programme
UNESCO	Organizácia Spojených národov pre vzdelávanie, vedu a kultúru
UNWTO	The World Tourism Organization
WB	World Bank

Obsah

1	Úvod	11
1.1	Cieľ práce.....	12
2	Metodológia	13
3	Cestovný ruch	15
3.1	Klasifikácia cestovného ruchu	16
3.1.1	Druhy cestovného ruchu.....	16
3.1.2	Formy cestovného ruchu	18
4	Udržateľný cestovný ruch	21
4.1	Atribúty udržateľného cestovného ruchu.....	23
4.2	Šetrné formy cestovného ruchu	24
4.2.1	Vidiecka (rurálna) turistika.....	24
4.2.2	Agroturistika.....	25
4.2.3	Ekoagroturistika	25
4.2.4	Hipoturistika	26
4.2.5	Cykloturistika.....	26
4.2.6	Geoturistika.....	26
4.2.7	Ekoturistika	27
5	Základné informácie o Zambijskej republike	28
5.1	Ekonomika.....	29
5.1.1	Chudoba v Zambii.....	31
5.2	Turistický profil Zambie.....	32
5.2.1	Vodopády	32

5.2.2	Rieky a jazerá.....	33
5.2.3	Národné parky.....	34
5.2.4	Múzeá	35
5.2.5	Kultúrne festivaly a slávnosti	36
6	Cestovný ruch v Zambii	38
6.1	Význam cestovného ruchu v Zambii.....	39
6.2	SWOT analýza cestovného ruchu v Zambii	41
6.2.1	Silné stránky	41
6.2.2	Slabé stránky	41
6.2.3	Príležitosti	42
6.2.4	Hrozby.....	42
7	Faktory ovplyvňujúce rozvoj cestovného ruchu	43
7.1	Lokalizačné faktory	43
7.2	Realizačné faktory.....	44
7.3	Selektívne faktory	45
8	Alternatívne modely cestovného ruchu v Zambii	48
9	Prijaté dokumenty a realizované projekty v oblasti udržateľného cestovného ruchu	51
9.1	Projekty	51
9.1.1	Chiawa Community Camp.....	51
9.1.2	Chikwa, Chifunda and Mwanja Bushcamps	52
9.1.3	Kabwata Cultural Village	52
9.1.4	Kafumbwa Kwale Community Lodge.....	53
9.1.5	Kawaza Village Tourism Project	53

9.1.6	Kwale, Katoyana a Lyangu Campsites	54
9.1.7	Mukuni Development Trust	55
9.1.8	Nakapalayo Tourism Project	55
9.1.9	Natwange Community Campsite	56
9.1.10	Nsobe Community Safari Campground	57
9.1.11	Nsongwe Village	57
9.1.12	Shantunka Village	57
9.1.13	Simonga Village Tourism Project and Visit Fund.....	57
9.1.14	Tikondane Community Centre	58
9.2	Dokumenty prijaté vládou Zambijskej republiky	59
9.2.1	The Tourism and Hospitality Act no. 13 of 2015.....	60
9.2.2	The Zambia Wildlife Act no. 14 of 2015	61
9.2.3	Policy for National Parks and Wildlife in Zambia	62
10	Možné dopady cestovného ruchu v Zambii	65
10.1	Positívne dopady cestovného ruchu	65
10.2	Negatívne dopady cestovného ruchu na životné prostredie	66
10.2.1	Fauna a flóra.....	67
10.2.2	Znečistenie	67
10.2.3	Erózia	68
10.2.4	Prírodné zdroje.....	68
10.2.5	Vizuálna (estetická) stránka krajiny.....	68
10.3	Sociokultúrne dopady cestovného ruchu	69
10.3.1	Sociálne dopady	69
10.3.2	Etnické dopady	70

10.3.3	Kultúrne dopady.....	71
11	Záver	75
12	Literatúra	78

1 Úvod

Rozvojové krajiny nemajú veľa možností ako zlepšiť svoju ekonomickú situáciu a znížiť chudobu, resp. možnosti aj majú, ale je tam problém, že mnohokrát nevedia ako využiť to, čo majú vo svoj prospech. Myslím si, že cestovný ruch by mohol byť jednou z možností ako vyriešiť zlú ekonomickú situáciu v rozvojových krajinách. Zambia je jednou z rozvojových krajín, ktorá patrí medzi najchudobnejšie v Afrike. Zambia je krajinou s veľkým potenciálom pre rozvoj cestovného ruchu, nachádza sa v nej asi dvadsať národných parkov a žije v nej približne sedemdesiat tri etnických skupín, čo ponúka široké kultúrne spektrum pre oblasť cestovného ruchu.

Vďaka tomuto potenciálu môže Zambia využiť cestovný ruch ako nástroj na zníženie chudoby a zvýšenie životnej úrovne obyvateľstva. Dôležité je, aby sa Zambia nezačala uberať nesprávnou cestou a nevyužívala tvrdý (neudržateľný) cestovný ruch, ale udržateľný (mäkký) cestovný ruch. Preto je dôležité, aby projekty v oblasti cestovného ruchu boli realizované udržateľným spôsobom. To znamená, aby prinášali ekonomické potreby, ale nedegradovali životné prostredie a nenarúšali sociálnokultúrne prostredie miestnych komunít. Takisto je dôležitý správny prístup vlády, tým, že bude prijímať také ustanovenia a zákony, aby chránili životné prostredie a sociálnokultúrne prostredie miestnych obyvateľov, hlavne tých, ktorí žijú vo vidieckych oblastiach.

Táto práca sa zaoberá práve udržateľným cestovným ruchom, ktorý by mohol byť nástrojom znižovania chudoby v Zambii tak, aby nedochádzalo k ničeniu životného prostredia a narúšaniu prirodzeného sociálnokultúrneho prostredia miestnych komunít.

V tretej kapitole, pretože tou začína obsahová časť práce, je vysvetlený pojem cestovného ruchu, jeho rozdelenie na základné druhy a formy. V štvrtej kapitole je charakterizovaný udržateľný cestovný ruch a princípy, na ktorých stojí. Táto kapitola obsahuje aj základné znaky udržateľného cestovného ruchu, jeho hlavné atribúty a šetrné formy cestovného ruchu. Nasledujúca kapitola obsahuje základné informácie o Zambii, popis ekonomiky a chudoby v krajine. Okrem toho je v tejto kapitole charakterizovaný turistický profil Zambie, to znamená, čo všetko môže Zambia v rámci cestovného ruchu ponúknuť.

Ďalšia kapitola obsahuje charakteristiku cestovného ruchu v Zambii, v čom spočíva význam cestovného ruchu v Zambii. Prostredníctvom SWOT analýzy (silné a slabé stránky, hrozby a príležitosti) je analyzovaný cestovný ruch v Zambii. V nasledujúcej kapitole sú analyzované faktory, ktoré ovplyvňujú cestovný ruch v Zambii. Ďalšia časť obsahuje alternatívne modely cestovného ruchu v Zambii. V deviatej kapitole predstavím dokumenty prijaté vládou v oblasti udržateľného cestovného ruchu a predstavím aj projekty, ktoré súvisia s rozvojom udržateľného cestovného ruchu v Zambii. V poslednej časti popíšem možné dopady cestovného ruchu v Zambii na životné prostredie a sociálnokultúrne dopady cestovného ruchu na miestne komunity v Zambii.

1.1 Cieľ práce

Cieľom tejto práce je priblížiť problematiku cestovného ruchu v Zambii a zistiť, či sa udržateľný cestovný ruch môže stať nástrojom na zníženie chudoby v Zambii. V práci bude v podstate zanalyzovaný cestovný ruch v Zambii, to znamená jeho potenciál, význam, silné a slabé stránky, hrozby a príležitosti. Ďalším cieľom je analyzovať faktory, ktoré ovplyvňujú cestovný ruch v Zambii a popísať možné dopady cestovného ruchu na životné prostredie a sociálnokultúrne prostredie miestnych obyvateľov. V práci budú predstavené dokumenty prijaté zambijskou vládou v oblasti udržateľného cestovného ruchu a projekty súvisiace s rozvojom udržateľného cestovného ruchu v Zambii. V závere práce budú zodpovedané zvolené výskumné otázky.

2 Metodológia

Táto diplomová práca bude spracovaná na základe literárnej rešerše, ktorá spočíva vo vyhľadávaní, triedení a zhromažďovaní informácií, týkajúcich sa danej problematiky. Hlavným bodom práce bolo stanovenie výskumných otázok. Metódou na zistenie odpovedí na jednotlivé výskumné otázky, je vyhľadanie informácií z kvalitných knižných zdrojov, správ a výsledkov zo štúdií, ktoré sa danej problematike venujú. Pri vypracovávaní práce som teda používala odbornú literatúru, správy, výsledky z odborných štúdií a odborné články, ktoré sa danej problematike venujú.

Z odbornej literatúry som používala na skúmanie danej problematiky diela českých aj zahraničných autorov. Pri základnej charakteristike cestovného ruchu a udržateľného cestovného ruchu som použila diela českých autorov, ako diela M. Páskovej (2009), J. Zelenku (2013), M. Palatkovej (2014) a K. Ryglovej (2011), ktorí sa tejto problematike venujú. Základnú charakteristiku Zambie som spracovávala na základe odbornej literatúry, napríklad diela od autorov I. Michlera (2007), J. Kalza (2004), M. Firestona (2009), ďalej som použila správy a reporty od rôznych organizácií ako WB (2015), CIA (2015) a *Zambia Development Agency* (2015).

Analýzu cestovného ruchu v Zambii, jeho význam, faktory ovplyvňujúce cestovný ruch som spracovávala na základe odbornej literatúry od zahraničných autorov, napríklad od W. Graya (2007) a na základe prípadových štúdií od C. D. Mvuly (2001), G. Sinyengu (2005), L. Dixey (2005) atď. Používala som aj reporty od OSN, Medzinárodného menového fondu, COMES-y (2012). Faktory som spracovala na základe odbornej literatúry od autorky K. Ryglovej (2011), doplnenej o informácie z reportov World Bank, Zambia Development Agency (2015) a Ministerstva turizmu v Zambii.

Možné environmentálne a sociokultúrne dopady boli spracovávané na základe odbornej českej aj zahraničnej literatúry, napríklad od autorov P. Wong (2004), R. N. Batta (2000), M. Pásková (2009) a doplnené na základe reportov od European Environment Agency (2014) a Tourism Concern (2016) a odborných štúdií od autora A. M. Tomescu (2014).

Projekty boli spracované z odbornej štúdie autorky L. Dixey (2005) a vládne dokumenty boli spracované z oficiálne vydaných vládnych dokumentov Ministerstva turizmu a zambijskej vlády.

Stanovené výskumné otázky

- **Výskumná otázka 1** Môže sa udržateľný cestovný ruch stať nástrojom na znižovanie chudoby v Zambii?

- **Výskumná otázka 2** Je potenciál Zambie v oblasti udržateľného cestovného ruchu dostatočne využitý?

- **Výskumná otázka 3** Ak nie, či vláda prijíma dostatočné opatrenia v oblasti udržateľného cestovného ruchu a či by nemohlo byť realizovaných projektov v oblasti udržateľného cestovného ruchu viac?

3 Cestovný ruch

Z lingvistického hľadiska sú základom pojmu cestovný ruch, slová „cesta“ a „ruch“, z čoho vyplýva, že podstatou tohto termínu je „cestovanie“ (pohyb po ceste), teda „túra“ (z angl. *tour*). Od slova túra vznikol výraz turizmus (z angl. *tourism*). Slovo túra je latinského pôvodu a znamená navrátenie, okruh – ide o vratný (cirkulačný) pohyb (Pásková, 2009).

Pojem „túra“ sa používal už v 17. storočí pre označenie ciest šľachty a diplomatov. Neskôr bol zavedený aj termín „turista“, ktorý označoval účastníka ciest za potešením alebo vzdelaním. Takto chápaný pojem „cestovného ruchu“ najlepšie vystihoval cestovný ruch až do prvej polovice 20. storočia. Vďaka inováciám v dopravnom a zábavnom priemysle získava v súčasnosti väčší význam slovo „ruch“. Základným zmyslom cestovného ruchu sa namiesto samotného aktu cesty a pôžitku z nej, stáva návšteva čo najväčšieho množstva najvýznamnejších atraktivít v cieľových destináciách (ibid).

Zelenka a Pásková (2012) vo svojom výkladovom slovníku definujú cestovný ruch ako komplexný spoločenský jav, ktorý zahŕňa aktivity osôb cestujúcich mimo svoje obvyklé prostredie alebo osoby s pobytom v týchto miestach na dobu kratšiu ako jeden rok za účelom zábavy, rekreácie, vzdelávania, pracovne alebo za iným účelom.

Zelenka a Pásková (2012) zahŕňajú do cestovného ruchu aj aktivity subjektov poskytujúcich služby a produkty cestujúcim osobám, teda prevádzkovanie zariadení so službami, vrátane súhrnu aktivít osôb, ktoré tieto služby ponúkajú a zaisťujú, tiež vrátane aktivít, ktoré sú spojené s využívaním, rozvojom a ochranou zdrojov pre cestovný ruch a vrátane súhrnu politických a verejne správnych aktivít a reakcií (miestnej komunity, ekosystému) na uvedené aktivity. Táto definícia cestovného ruchu vychádza z vnímania cestovného ruchu ako komplexného procesu.

Svetová organizácia cestovného ruchu (*The World Tourism Organization*, skr. UN-WTO) definuje cestovný ruch, resp. turizmus ako „cestovanie a pobyt osôb na miesta mimo svoje obvyklé prostredie, na dobu kratšiu ako jeden rok, za účelom oddychu, obchodu alebo iných dôvodov, ktoré sa nevzťahujú k činnosti, za ktorú sú z navštíveného miesta odmeňovaní (Palatková, 2014).

Pri vymedzení cestovného ruchu ako pojmu je potrebné spomenúť, že cestovný ruch je ekvivalentom k pojmu turizmus. Vo svojej práci preto budem používať obidva tieto termíny s rovnakým významom.

3.1 Klasifikácia cestovného ruchu

Klasifikácia cestovného ruchu konkrétnejšie špecifikuje vymedzenie cestovného ruchu, rozčleňuje ho a identifikuje podľa určitých znakov. V rovnakom kontexte ako klasifikácia sa v praxi používa pojem typológia cestovného ruchu. S rozlíšením cestovného ruchu na druhy a formy sa môžeme stretnúť výhradne v českej a slovenskej odbornej literatúre, poprípade v odbornej literatúre bývalých socialistických štátov. To značí, že v zahraničnej literatúre sa rozlišovanie cestovného ruchu na druhy a formy nepoužíva. Pojmy ako typy, druhy, formy cestovného ruchu sa používajú s rovnakým významom (Kotíková, 2013).

Pre lepší prehľad klasifikácie cestovného ruchu som sa rozhodla použiť členenie na druhy a formy podľa Zelenku a Páskovej (2012).

3.1.1 Druhy cestovného ruchu

Nasledujúce rozlíšenie druhov cestovného ruchu vychádza z najčastejšie používaných kritérií, medzi ktoré patrí dĺžka trvania, rozloženie v priebehu roka, teritoriálne rozmiestnenie, vplyv na životné prostredie, využívanie dostupných zdrojov, organizovanosť návštevníkov a hromadnosť (Zelenka & Pásková, 2012).

Podľa týchto kritérií teda Zelenka rozdeľuje cestovný ruch na:

- *krátkodobý cestovný ruch* - doba pobytu neprekročí tri prenocovania;
- *dlhodobý cestovný ruch* - doba pobytu je štyri a viac prenocovaní (Ryglová, Burian a Vajčnerová, 2011);

- *sezónny cestovný ruch* – sezóna (letná alebo zimná) je charakteristická vysokou koncentráciou návštevnosti miest cestovného ruchu. Ide o obdobie kedy je ponuka služieb najvyššia, ale zároveň sú najvyššie aj ceny;
- *mimosezónny cestovný ruch* – cestovný ruch je charakteristický nízkou návštevnosťou miest cestovného ruchu, taktiež je znížená ponuka služieb a aj ceny sú nižšie (Ryglová *et al.*, 2011);
- *mäkký cestovný ruch* – inak nazývaný šetrný, zelený či zodpovedný cestovný ruch. Mäkký cestovný ruch sa snaží dosiahnuť vyrovnaný stav medzi prínosom a dopadom na environmentálne, ekonomické a sociokultúrne prostredie;
- *tvrdý cestovný ruch* – ide o cestovný ruch, ktorý je zameraný na zisk, bez ohľadu na environmentálne, ekonomické a sociokultúrne prostredie. Jedná sa o masový turizmus vo všetkých podobách (*ibid*);
- *domáci cestovný ruch* - o domacom cestovnom ruchu hovoríme, keď ide o pohyb a pobyt obyvateľov daného štátu v rámci jeho územia, bez prekročenia štátnych hraníc;
- *zahraničný cestovný ruch* – cieľové miesto cestovného ruchu sa nachádza mimo územia daného štátu. Ide teda o pohyb a pobyt obyvateľov daného štátu na území iného štátu, dochádza k prekročeniu štátnych hraníc (Kotíková, 2013);
- *organizovaný cestovný ruch* - je charakteristický zaistením služieb prostredníctvom cestovnej kancelárie, cestovnej agentúry alebo iného sprostredkovateľa;
- *neorganizovaný cestovný ruch* – účastník cestovného ruchu si zabezpečuje všetky služby sám (*ibid*);
- *individuálny cestovný ruch* – ide o cestovný ruch, ktorý je založený na spoznávaní prírody a miestnej kultúry. To znamená prispôsobenie sa podmienkam miestnych zvyklostí s čo najmenším vplyvom na miestnu komunitu a prírodu. V rámci individuálneho cestovného ruchu je napríklad návštevník ubytovaný v miestnych penziónoch, v súkromí alebo v stanoch vo voľnej prírode;

- *hromadný (masový) cestovný ruch* - pre tento typ cestovného ruchu je charakteristický napríklad hromadný presun osôb a ich pobyt v destináciách, štandardizácia služieb, popis destinácií prostredníctvom technických prostriedkov, výstavba, vytváranie a využívanie atraktivít a atrakcií (Zelenka & Pásková, 2012).

3.1.2 Formy cestovného ruchu

Rozdelenie cestovného ruchu na formy vychádza podľa Zelenku a Páskovej (2012) z motivácie návštevníkov. Patrí sem:

- *ekoturizmus* – je segmentom trvalo udržateľného cestovného ruchu, ktorý ponúka zážitky, ktoré cestovateľom umožňujú objavovať prírodné oblasti a zároveň ochraňovať ich integritu a prostredníctvom vzdelávania a výkladu vnímať prírodnú a kultúrnu atmosféru miesta. Podporuje rešpekt voči životnému prostrediu, zároveň sa drží udržateľných obchodných praktík, vytvára socioekonomický prínos pre komunity a vníma a rešpektuje miestne a domorodé kultúry, tradície a hodnoty (Goeldner & Ritchie, 2014);
- *etnický cestovný ruch* - motív cestovania je návšteva svojej pôvodnej vlasti alebo návšteva neobyčajných národností s cieľom poznávania ich zvykov a spôsobu života (Zelenka & Pásková, 2012);
- *kongresový cestovný ruch* – jedná sa o špecifický typ cestovného ruchu, kedy ide o stretnutia zamerané na výmenu výsledkov ľudského poznania z politickej, vedeckej či spoločenskej oblasti. Medzinárodná asociácia kongresov a konferencií (ICCA) definuje kongres ako odbornú akciu organizovanú pravidelne medzinárodnou asociáciou, ktorá rotuje minimálne medzi tromi krajinami a zúčastňuje sa jej aspoň 50 delegátov (Palatková & Zichová, 2014);

- *krajanský cestovný ruch* - jedná sa o cestovný ruch, kedy sa účastníci (občania alebo bývalí občania navštívenej krajiny a príbuzní žijúci trvale v zahraničí) stretávajú s ľuďmi v krajine pôvodu návštevníka s cieľom poznávať prvky a atmosféru zmeneného prostredia. Medzi destinácie krajanského cestovného ruchu sa radia krajiny s kolonizátorskou alebo emigračnou históriou (napr. Írsko, Veľká Británia, Slovensko, Česká republika) (Zelenka & Pásková, 2012);
- *kultúrny cestovný ruch* – je zameraný na spoznávanie kultúr, zvykov, tradícií a histórie. Zahŕňa napríklad návštevu múzea, galérie, festivalov, atď. (Ryglová *et al.*, 2011);
- *liečebný cestovný ruch* – je cielený na zlepšenie fyzického a psychického zdravia jednotlivcov, to znamená na liečbu, prevenciu, relaxáciu (ibid);
- *poznávací cestovný ruch* - je forma cestovného ruchu s cieľom poznávania prírody, spoločnosti, histórie navštívenej krajiny alebo oblasti. Je charakteristický tým, že v rámci jedného zájazdu účastníci navštívia viacero miest (Zelenka & Pásková, 2012);
- *zážitkový cestovný ruch* - ide o cestovný ruch, kedy jeho účastníci vyhľadávajú zážitky odlišné od každodenného života, čiže vzrušenie. Patrí sem vyhľadávanie a prežívanie sociálnych kontaktov a kontaktov s prírodou a kultúrnym prostredím destinácie a vyhľadávanie zážitkov v rámci atrakcií cestovného ruchu. Medzi formy zážitkového cestovného ruchu patrí gurmánsky, dobrodružný, gamblerský, meditačný, športový, virtuálny a kozmický cestovný ruch (ibid);
- *prírodný cestovný ruch*– jedná sa o druh cestovného ruchu, ktorý sa orientuje na prírodu, a poznanie života v nej, jej fauny a flóry. Patrí sem napríklad návšteva národných parkov, prírodných rezervácií, chránených krajinných oblastí a výnimočných prírodných úkazov (Palatková & Zichová, 2014);
- *rekreačný cestovný ruch* – jeho realizácia prebieha vo vhodnom rekreačnom prostredí, ako sú hory, lesy, jazerá a podobne. Je zameraný na regeneráciu, relaxáciu a reprodukciu fyzických a duševných síl ľudí (Ryglová *et al.*, 2011);

- *religiózný cestovný ruch* – jedná sa o turizmus, ktorý zahŕňa účasť na náboženských obradoch a púťach, návštevu cirkevných pamiatok, pútnických a posvätných miest (Palatková & Zichová, 2014);
- *športový cestovný ruch* – je zameraný na aktívny odpočinok ľudí. Ide o aktívnu účasť na športových činnostiach (Ryglová *et al.*, 2011);
- *tematický cestovný ruch* - môže byť hromadný alebo individuálny a je zameraný na uspokojenie odborných, rekreačných alebo zážitkových potrieb účastníkov cestovného ruchu. Program tematických zájazdov býva podriadený osobitnému zameraniu účastníkov (napr. pozorovanie vtáctva, zájazdy na archeologické náleziská, za technickými atrakciami a pamiatkami) (Zelenka & Pásková, 2012);
- *turistika* - ide o formu cestovného ruchu, kedy sa účastníci pohybujú vlastnou silou (poprípade s využitím sily zvierat, ale nemotorizovane). Pre turistiku je charakteristický pobyt v prírode s jednoduchším spôsobom ubytovania (stany, ubytovne) a stravovania (vlastná príprava jedál). Medzi formy turistiky patrí pešia turistika, cykloturistika, horská a vysokohorská turistika, jaskynná turistika, jazdecký cestovný ruch, krasová a lesná turistika, vodácka turistika, beh na lyžiach, atď. (ibid);
- *welness* – je to druh cestovného ruchu zameraný na zdravý životný štýl. Jeho hlavným cieľom je zlepšenie fyzického alebo psychického zdravia (Palatková & Zichová, 2014).

4 Udržateľný cestovný ruch

Udržateľný cestovný ruch je cestovný ruch, ktorý zásluhou koncepčného rozvoja a plánovania dlhodobu nenarušuje prírodné, kultúrne a sociálne prostredie. Cieľom udržateľného cestovného ruchu je ochrana a zachovanie životného prostredia a rešpektovanie životného štýlu miestnych obyvateľov (Zelenka & Pásková, 2012).

Zelenka a Pásková (2012) ďalej uvádzajú aj holistický prístup k definícii udržateľného cestovného ruchu. Definujú ho ako cestovný ruch, kedy aktivity a služby poskytované návštevníkom a samotné aktivity návštevníkov ovplyvňujú prírodné a antropogénne životné prostredie, miestnu komunitu a biosféru iba v takej miere a kvalite, aby neobnoviteľne negatívne nemenila životné prostredie, miestnu komunitu a biosféru a dáva tak možnosť využiť cestovný ruch a ďalšie antropogénne využitie destinácie v budúcnosti a zachovať funkcie biosféry.

Podľa UNWTO je udržateľný rozvoj cestovného ruchu súhrnné riadenie zdrojov takým spôsobom, aby boli ekonomické, sociálne a estetické potreby uspokojené tak, aby sa zároveň zachovala kultúrna integrita, zásadné ekologické procesy, biologická diverzita a systémy nevyhnutné pre život (Castellani & Serenella, 2009). UNWTO charakterizuje udržateľný cestovný ruch tiež ako schopnosť destinácie udržať si potenciál konkurencie, prilákať nové aj opakované návštevy turistov, zachovať si kultúrnu jedinečnosť a byť v rovnováhe so životným prostredím (Zelenka & Pásková, 2012).

Koncept udržateľného turizmu, resp. cestovného ruchu je založený na koncepte udržateľnosti. Udržateľnosť vychádza z myšlienky, že zdroje, či už prírodné, kultúrne alebo ďalšie, sú limitované a preto s nimi treba nakladať optimálne. Takéto využívanie zdrojov prispieje k zachovaniu biologickej diverzity, minimalizácii ekologických, kultúrnych a sociálnych vplyvov a k maximalizácii úžitku pri zachovaní životného prostredia a miestnych komunít (Palatková, 2014).

Princípy udržateľnosti odkazujú na environmentálne, ekonomické a sociálnokultúrne aspekty rozvoja turistického ruchu a medzi týmito tromi rozmermi musí byť rovnováha, aby sa zabezpečila dlhodobá udržateľnosť cestovného ruchu (Castellani & Serenella, 2009).

Znamená to, že udržateľný cestovný ruch by mal optimálne využívať zdroje životného prostredia, ktoré predstavujú kľúčový element v rozvoji cestovného ruchu a zároveň zachovať základné ekologické procesy a pomôcť pri ochrane prírodného dedičstva a biodiverzity. Čo sa týka sociálnokultúrneho aspektu, tak udržateľný cestovný ruch by mal rešpektovať sociálnokultúrnu autenticnosť hostiteľských komunít, zachovať ich kultúrne dedičstvo a tradičné hodnoty a prispievať k medzikultúrnemu porozumeniu a tolerancii. Z hľadiska ekonomického aspektu by mal udržateľný cestovný ruch zabezpečiť životaschopné, dlhodobé ekonomické operácie poskytujúce sociálnoekonomické výhody všetkým zainteresovaným stranám, vrátane zabezpečenia stabilnej zamestnanosti, zárobkovej príležitosti a sociálnych služieb pre hostiteľské komunity, čím cestovný ruch prispieva k zmierneniu chudoby (ibid).

Udržateľný cestovný ruch je charakterizovaný tromi základnými rysmi, a to kvalitou, kontinuitou a vyváženosťou. Čo sa týka vyváženosti, ide o vyváženosť medzi už spomínanými piliermi udržateľnosti. V rámci kontinuity ide o zaistenie väzieb medzi prírodnými a kultúrnymi zdrojmi, na ktorých je cestovný ruch závislý. Kvalitou sa rozumie kvalita zážitku pre účastníka turizmu a tiež zlepšenie kvality života miestnych obyvateľov. Medzi ciele presadzovania princípov udržateľnosti patrí zlepšenie kvality života miestneho obyvateľstva, ochrana životného prostredia, zaistenie kultúrnej celistvosti a sociálnej súdržnosti komunít a zaistenie kvality zážitku pre návštevníkov (Palatková, 2014).

Udržateľný cestovný ruch sa vyznačuje informovanosťou a výchovným charakterom; podporou integrity miesta, zvýhodňovaním rezidentov (zamestnanosť, podpora miestnych produktov); zachovávaním zdrojov, rešpektovaním miestnej kultúry a tradícií; preferovaním kvality pred kvantitou a opakovanosťou návštev pre rozvoj destinácie (ibid).

Metódy riadenia udržateľného cestovného ruchu by sa nemali týkať len osobitných kategórií cestovného ruchu, ako je ekoturizmus, zodpovedný cestovný ruch, „*green travel*“, ale mali by byť považované za referenčný rámec pre riadenie všetkých foriem cestovného ruchu vo všetkých typoch destinácií, vrátane masového turizmu (Castellani & Serenella, 2009).

4.1 Atribúty udržateľného cestovného ruchu

V nasledujúcej časti charakterizujem niekoľko typických atribútov pre udržateľný cestovný ruch podľa Zelenku (2013).

1. Pre zodpovedné využívanie dostupných zdrojov v regióne je dôležité vypracovávať koncepty a plány rozvoja, zodpovedné podnikateľské plány a plány rozvoja turizmu. Nutné je vyvarovať sa neplánovaným aktivitám. Tým, že sa vypracujú plány rozvoja sa predíde napr. plytvaniu zdrojov, zbytočnému duplikovaniu aktivít v regióne, atď.
2. Na rozhodovaní o príprave aktivít cestovného ruchu sa podieľajú spolu s odborníkmi aj miestny obyvatelia a podnikatelia. Miestni obyvatelia tak môžu spolurozhodovať, čo v turizme chcú a čo nie.
3. Rozvoj udržateľného cestovného ruchu je regulovaný priestorom aj časom, čo znamená, že sa berie do úvahy napríklad obdobie hniezdenia vtákov, únosná kapacita územia a prijateľný počet návštevníkov.
4. Krajina a zdroje sa využívajú extenzívne s cieľom rozptýliť návštevníkov po území. Dôraz sa kladie na reguláciu dopadov turizmu na životné prostredie a miestnych obyvateľov.
5. Turizmus je vnímaný ako jeden z nástrojov riešenia sociálnych a ekonomických problémov v regióne.
6. V rámci udržateľného cestovného ruchu je dôležitá harmónia medzi ekonomickými, sociálnymi a environmentálnymi cieľmi. Prínosom teda nie je len zisk, ale aj dobrý pocit, vzdelanie, kultúrna výmena, priateľská atmosféra, čisté svedomie a krásna krajina.

7. K aktivitám turizmu sa pristupuje cielene a diferencovane, na rozdiel od neudržateľného cestovného ruchu, kde sa aktivity podporujú univerzálne a bez diferenciácie.

8. Ďalším dôležitým znakom je určenie limitov územia, to znamená, únosnú kapacitu, limity prijateľných zmien, atď. Zavádzajú sa metódy analýz a výskumu a ich výsledky sú rešpektované.

9. Namiesto výstavby nových budov sa využívajú už existujúce objekty, čím si región zachováva originalitu, autenticitu.

10. Ďalším atribútom je propagácia verejnej dopravy, čo prináša menej emisií (na osobu) a intenzívnejšiu skúsenosť v krajine pre návštevníka.

11. Pre udržateľný cestovný ruch je typický rozvoj mimosezónnych tematických aktivít, produkty sa pripravujú pre menšie skupiny, interaktívny vzťah medzi návštevníkmi a prostredím, interpretácia krajiny a komunity.

12. Dôležitým atribútom je využívanie miestnej pracovnej sily. Tým sa zaisť profit pre región a zároveň lepší zážitok návštevníka.

4.2 Šetrné formy cestovného ruchu

V tejto podkapitole predstavím rôzne formy šetrného cestovného ruchu.

4.2.1 Vidiecka (rurálna) turistika

Vidiecka turistika, nazývaná tiež zelená turistika, predstavuje formu cestovného ruchu, kedy sú aktivity účastníkov bezprostredne spojené s prírodou, krajinou a vidieckym prostredím. Pre túto formu turistiky je charakteristická decentralizácia ubytovacích zariadení, ktorá zabraňuje veľkému sústreďeniu turistov v turistických centrách. Turisti sa totižto ubytovávajú buď v súkromí (chaty, rekreačné domy, obytné miestnosti) alebo v hromadných zariadeniach (malé hotely, penzióny), čo eliminuje negatívne dopady, ktoré prináša masový turizmus. Ubytovanie a stravovacie zariadenia sú väčšinou nižšej kvality (Ryglová. 2009).

Turisti sa stravujú buď vo verejných ubytovacích zariadeniach (hotely, penzióny), verejných stravovacích zariadeniach (reštaurácie, bufety) alebo v súkromí. Význam rurálnej turistiky spočíva v zachovaní, obnove a rozvoji vidieka, vo vytváraní pracovných príležitostí pre vidiecke obyvateľstvo, v rozvoji malých a stredných podnikov a mierni dôsledky neefektívnej poľnohospodárskej výroby (Ryglová, 2009).

4.2.2 Agroturistika

Agroturistika patrí medzi formy vidieckej turistiky a špecifikuje ju ekologický vzťah k životnému prostrediu a udržateľnému rozvoju. Charakterizuje ju teda ohľaduplný vzťah k prírode a krajine, ďalším rysom je rodinné zázemie, teda osobný vzťah ku klientovi. Agroturistika je viazaná na poľnohospodársku farmu alebo hospodárstvo a prevádzkujú ju podnikatelia v poľnohospodárskej výrobe, ktorým slúži ako doplnkový finančný zdroj k rozšíreniu hlavnej poľnohospodárskej činnosti (ibid).

Účastníci agroturistiky sú ubytovaní na vidieckych (rodinných) farmách a zúčastňujú sa na prácach súvisiacich s poľnohospodárskou výrobou a chovom zvierat. Súčasťou agroturistiky je aj samotné kultúrne bohatstvo vidieka, ako sú staré dedinky, kostoly, zámky, ľudové umenie a tradičné remeslá. Okrem prác na farme a chove zvierat sa účastníci môžu venovať aktivitám ako napríklad jazda na koni alebo bicykli, plavba na loďke, plávanie, horolezectvo, pešie túry, zber húb a lesných plodov, rybárčenie, pozorovanie divokej zveri alebo účasti na folklórnych slávnostiach (ibid).

4.2.3 Ekoagroturistika

Ekoagroturistika má podobné rysy ako agroturistika, ale odohráva sa na ekologicky hospodáriacich farmách. Účastníkmi ekoagroturistiky sú ľudia, ktorí sa zaujímajú o ekologické aspekty a životné prostredie a chcú jesť zdravé potraviny, tzv. biopotraviny (ibid).

4.2.4 Hipoturistika

Hipoturistika je formou cestovného ruchu, ktorá je spojená s koňmi. Ide o jazdeckú turistiku a hipoterapiu. Má predpoklady rozvíjať sa v súvislosti s agroturistikou a v lokalitách, ktoré sú viazané na chov koní (Ryglová, 2009).

4.2.5 Cykloturistika

Je definovaná ako moderná forma cestovného ruchu a jej aktivity sú spojené s bicyklom, prírodou a vidieckym prostredím. Prostredníctvom jazdy na bicykli, ľudia spoznávajú prírodné krásy a okolitú krajinu. Výhodou oproti pešej turistike je rýchlosť, tým pádom toho cyklista uvidí omnoho viac. Táto forma cestovného ruchu je zdravá (pohyb v prírode), ekologická (neznečisťuje prostredie skleníkovými plynmi), bezpečná (bezpečnejšia než jazda v automobile) a zároveň prispieva k rozvoju vidieka, a to aj v malých, „zabudnutých“ dedinkách (ibid).

4.2.6 Geoturistika

Geoturistika alebo geologický cestovný ruch spočíva v poznávaní vývoja Zeme prostredníctvom aktívneho zážitku geologicky zaujímavej krajiny s významným geologickým dedičstvom (Zelenka & Pásková, 2012).

Medzi hlavné atraktivity geoturistiky patrí sú tzv. geotopy (jaskyne, vodopády, krátery, sopky, skalné okná a veže, staré dolné štóly, kde sa nachádzajú fosílny pôdy, nerasty, fosílie rastlín a živočíchov) interpretované pomocou geochodníkov. Charakteristickým rysom geoturistiky je profesionálny populárne odborný výklad a animácia geosprievodcu a uskutočňuje sa v geoparkoch, paleontologicky zaujímavých územiach a bývalých baníckych oblastiach. Medzi typické aktivity geoturistiky patrí montanistika, amatérske ryžovanie zlata, georafting, *geocaching*, poznávanie kultúrnej histórie krajiny (archeoskanzeny, ekomúzeá, remeselné dielne, degustácia a nákup miestnych produktov. Význam geoturizmu spočíva v posilnení miestnej identity, podpore miestnej produkcie a rozvoji miestnych znalostí a know-how (ibid).

4.2.7 Ekoturistika

Ekoturistika je šetrná forma cestovného ruchu, kedy turisti navštevujú prírodné rezervácie, národné parky, chránené prírodné a kultúrne pamiatky a ďalšie prírodné atraktivity pričom sa dbá na to, aby cestovný ruch nenarušoval životné prostredie danej krajiny. Okrem toho sa turisti zúčastňujú aj kultúrnych akcií a spoznávajú sociálne prostredie miestnej komunity, ktorá žije v prírodnom prostredí, pričom sa takisto dbá na to, aby sa nenarušovalo prirodzené prostredie miestnych komunít. Súhrnne sa dá teda povedať, že účastníci sú motivovaní využívaním biosféry a antroposféry tak, aby ich cestovný ruch nenarušoval (Zelenka & Pásková, 2012). Ďalšiu definíciu od Goeldner & Ritchie (2014), vid' kap. 3.1.2.

„Pravý ekoturizmus“ je z filozofického pohľadu skôr biocentrický než antropocentrický, presadzuje environmentálnu etiku a jeho účastníci dodržiavajú environmentálne uvedomelé chovanie. Pre „pravý ekoturizmus“ je typické, že nezhodnocuje prírodné ani kultúrne a sociálne procesy. Ekoturizmus je založený na kvalitných znalostiach a zážitku, sústreďuje sa na vzťah návštevník – príroda, než na prírodu. Ďalším znakom ekoturizmu je jeho prospech pre prírodu a komunitu. Ekoturisti rešpektujú prírodu takú aká je a neočakávajú, že bude upravená pre ich pohodlie a typická je pre nich bezprostredná skúsenosť s prírodou.

K ekoturizmu sa radia aktivity ako pešia turistika, fotografovanie, fotosafari, potápačské safari, pozorovanie voľne žijúcich zvierat a pozorovanie rastlín, jazda na kajaku, montanistika, horolezectvo, cykloturistika a účasť na kultúrnych festivaloch a akciách (Zelenka & Pásková, 2012).

5 Základné informácie o Zambijskej republike

Zambijská republika je štát ležiaci v južnej Afrike s rozlohou 752 618 km² a počtom obyvateľov 15 066 266. Hraničí s niekoľkými štátmi. Na západe s Angolou, na severe s Demokratickou republikou Kongo a Tanzániou, s Malawi a Mozambikom na východe a na juhu hraničí s Namíbiou, Botswanou a Zimbabwe. Hlavným mestom je Lusaka. Zambia sa administratívne člení na 10 provincií. Sú to Centrálna provincia, Coprbelt, Východná provincia, Luapula, Lusaka, Muchinga, Severná provincia, Severozápadná provincia, Južná provincia a Západná provincia (CIA, 2015).

Zambijská republika má 15 066 266 obyvateľov (CIA, 2015). Hustota zaľudnenia je 21 obyvateľov na km² (WB, 2014a). Zambia, z pohľadu demografie, patrí medzi typicky rozvojové krajiny. Charakteristická je pre ňu nižšia stredná dĺžka života, vysoká úmrtnosť, vyššia detská úmrtnosť, vysoká pôrodnosť a nižšia miera rastu populácie. Priemerný ročný prírastok obyvateľstva je 2,88. Pôrodnosť je 4,2 %, úmrtnosť 1,27 % a kojenecká úmrtnosť je 64,72 zomretých na 1000 živo narodených detí. Jednej žene sa za život v priemere narodí 5,7 detí. Gramotnosť v Zambii dosahuje 63,4 % (CIA, 2015).

Zambia je etnicky veľmi rôznorodá, vyskytuje sa tu približne 73 etnolingvistických skupín. Medzi najväčšie patrí Bemba (21 %), Tonga (13,6 %), Chewa (7,4 %), Lozi (5,7 %), Nsenga (5,3 %), Tumbuka (4,4 %), Ngoni (4 %). Široké etnické zloženie sa odráža aj na jazykoch. V Zambii sa hovorí až sedemdesiatimi jazykmi a dialektmi, väčšina týchto jazykov sa radí do skupiny Bantu. Úradným jazykom je angličtina (ibid).

Čo sa týka náboženstva tak 75,3 % sa hlási k protestantizmu, 20,2 % k rímskemu katolicizmu, 2,7 % k ostaným náboženstvám ako islam, budhizmus, hinduizmus a približne 1,8 % sa hlási k pôvodným miestnym náboženstvám (ibid).

5.1 Ekonomika

Medzi hlavné sektory ekonomiky v Zambii patrí poľnohospodárstvo, spracovateľský priemysel, energetika, stavebníctvo, cestovný ruch a ťažobný priemysel (Ministry of Finance [Zambia], 2014). Zambia má zmiešané hospodárstvo pozostávajúce z vidieckych poľnohospodárskych oblastí a moderných mestských oblastí. Stavebný sektor sa na HDP podieľa 14 %, poľnohospodárstvo 9 %, spracovateľský a ťažobný sektor prispieva do HDP 8 % (Central Statistical Office, 2014).

Kľúčovým sektorom ekonomiky v Zambii je ťažba a spracovanie medi. V roku 2012 prispela ťažba nerastných surovín asi dvanástimi percentami do reálneho HDP a podieľa sa 80 % na celkovom exporte. Potenciál ťažobného priemyslu, ktorý prispieva k znižovaniu chudoby, nie je dostatočne využitý (WB, 2013).

Ďalším dôležitým sektorom je poľnohospodárstvo. Pracuje je v ňom viac ako 50 % obyvateľstva, preto je sektor poľnohospodárstva rozhodujúci pre zvyšovanie hospodárskeho rastu a znižovania chudoby (Ministry of Finance [Zambia], 2014). Poľnohospodárstvo má obrovský potenciál stať sa hlavnou hnacou silou hospodárskeho rastu. Takmer 60 % pôdy tvorí orná pôda, ale využíva sa iba 14 % z nej. Ani jedno percento ornej pôdy nie je zavlažované, popritom má Zambia veľké množstvo vodných zdrojov. V Zambii je poľnohospodárstvo zamerané takmer výlučne na produkciu kukurice, produkcia ostatných plodín je z hľadiska politiky znevýhodnená. Je potrebné aby vláda investovala do zavlažovania, výskumu, vývoja, poľnohospodárskej mechanizácie a infraštruktúry (Embassy of Ireland, 2013).

Zambia je bohatá na prírodné zdroje, čo jej ponúka príležitosť hospodárskeho rastu z rôznych ekonomických aktivít v odvetviach ako poľnohospodárstvo (vrátane chovu hospodárskych zvierat a rybolovu), cestovný ruch a energetika (vďaka vodným zdrojom) (WB, 2013). Zambia sa vďaka vykonávaniu správnej fiškálnej politiky môže stať od roku 2030 prosperujúcou krajinou so strednými príjmami. Dominancia ťažby prispela k nedostatku hospodárskej diverzifikácie. Zambia by teda pre hospodársky rast mala lepšie využívať aj svoje minerálne, poľnohospodárske a vodné zdroje (Embassy of Ireland, 2013).

Zambia má dualistický súkromný sektor. Približne dvesto veľkých podnikov, nachádzajúcich sa hlavne v mestských oblastiach, vyrába prevažnú časť priemyselnej výroby. Tieto veľké podniky majú síce vyššiu produktivitu, ale poskytujú obmedzené množstvo pracovných miest. Stredné a malé podniky sa nachádzajú prevažne vo vidieckych oblastiach. Majú oveľa nižšiu produktivitu, ale zamestnávajú približne 88 % pracovnej sily (WB, 2013).

Ekonomika v Zambii rástla priemerným ročným tempom 6,4 % v rozmedzí rokov 2010 a 2014 (WB, 2015). K hospodárskemu rastu v Zambii prispela obozretná makroekonomická politika, liberalizácia trhu a privatizácia. Medziročná inflácia sa znížila z približne 30 % v roku 2000 na 7,2 % v roku 2011 (WB, 2013).

V roku 2015 bol zaznamenaný pokles svetových cien medi, čo malo za následok zatvorenie medených baní a značné straty pracovných miest v Zambii. Napriek poklesu cien medi a klesajúcej ťažbe bol hospodársky rast v roku 2014 podporený dobrou úrodou (produkcia kukurice sa zvýšila o 32 % v porovnaní s predchádzajúcim rokom), rozšírením služieb a stavebníctva, vládnyimi investíciami do infraštruktúry (rýchly rast dopravy 12,5 %), financií a sektoru poisťovníctva (13,2 %) (WB, 2015).

Hoci pozorujeme v Zambii za poslednú dekádu hospodársky rast, miera chudoby zostáva aj naďalej veľmi vysoká. V Zambii žije až 60 % obyvateľov pod hranicou chudoby a 42 % žije v extrémnej chudobe. Počet chudobných ľudí sa od roku 1991 zvýšil z asi 6 miliónov na 7,9 milióna v roku 2010.

Dôsledkom je predovšetkým rast počtu obyvateľov. Výskyt chudoby je nižší v mestských oblastiach, ako sú provincie Copperbelt (22 %) a Lusaka (34 %), než vo vidieckych oblastiach, kde dominuje poľnohospodárstvo. Miera chudoby je v týchto oblastiach okolo 70 % (WB, 2014b).

5.1.1 Chudoba v Zambii

Aj napriek tomu, že Zambia dosiahla priemerné ročné tempo rastu 6 % v posledných rokoch, pretrvávajúca vysoká miera chudoby a nerovnosti zostávajú najväčšou výzvou rozvoja. Až 60 % populácie Zambie je mladších ako 25 rokov a s ročnou mierou rastu populácie 2,5 %, to v roku 2040 bude dvojnásobok. V roku 2011 bola Zambia na 164. priečke zo 187 krajín, to znamená, že podľa Správy OSN o ľudskom rozvoji sa stále radí medzi najchudobnejšie krajiny Afriky (Embassy of Ireland, 2013).

Zambia má síce vyššie HDP na obyvateľa (približne 1 500 amerických dolárov) než susedné krajiny, ale hladina príjmovej nerovnosti je extrémne vysoká. Najbohatších 20 % obyvateľov v Zambii údajne zarobí 56,6 % všetkých príjmov, zatiaľ čo najchudobnejších 20 % obyvateľov zarobí 3,3 % všetkých príjmov. Zambia patrí medzi krajiny s pomerne vysokou úmrtnosťou detí do piatich rokov, HIV prevalencia mládeže vo veku 15 – 24 rokov je tiež pomerne vysoká a Zambia je jednou z najviac urbanizovaných krajín v Subsaharskej Afrike. Približne 35 % obyvateľov žije v mestských oblastiach. Chudoba vo vidieckych oblastiach je oveľa výraznejšia než v tých mestských, miera nezamestnanosti je tiež veľmi vysoká. Čo sa týka gramotnosti u dospelých, tak tá sa odhaduje na 70 % a aj napriek tomu, že Zambia dosiahla významné úspechy vo zvyšovaní prístupu k základnému vzdelaniu, študijné výsledky zostali veľmi zlé a kvalita vzdelávania v Zambii patrí medzi najhoršie v danom regióne (ibid).

Zambia je jednou z 22 afrických krajín s vysokým výskytom podvyživených detí do piatich rokov. Domácnosti, ktoré sa živia poľnohospodárskou výrobou, bývajú charakterizované nízkou produktivitou a neschopnosťou udržať si svoje životie. Hlavnými dôvodmi tohto stavu sú zlé poľnohospodárske postupy, geografická izolácia, nedostatočný prístup k úverom, na poľnohospodárske trhy a k informáciám. Hoci sa stávajú dôležitejšie aj iné plodiny, napríklad maniok, Zambia je stále veľmi závislá na pestovaní kukurice, a to hlavne u drobných poľnohospodárov. Toto zvyšuje ich zraniteľnosť voči klimatickým otrasom (ibid).

Vysoký podiel domácností v Zambii, mestských aj vidieckych, trpí buď trvalým alebo prechodným nedostatkom potravín. V mestských domácnostiach to spôsobuje úroveň príjmov a ceny potravín. Vo vidieckych domácnostiach to spôsobujú klimatické podmienky, prístup k výrobným poľnohospodárskym postupom a náradiu, nedostatok produktívnej pracovnej sily, vysoký výskyt HIV a AIDS-u, nevhodné technológie, obmedzené trhy a vysoká chorobnosť hospodárskych zvierat (Embassy of Ireland, 2013).

V Zambii sú ďalšími problémami napríklad vysoká miera odlesňovania (250 000 – 300 000 ha), pričom príčinou je hlavne spaľovanie uhlia v dôsledku nedostatočného prístupu k alternatívnym zdrojom energie. Ďalším problémom, ktorý ovplyvňuje mieru chudoby je veľké množstvo prírodných katastrof, najmä povodní (v roku 2011 bolo 416 000 ľudí postihnutých prírodnými katastrofami) (ibid).

5.2 Turistický profil Zambie

V tejto časti charakterizujem turistický potenciál Zambie. Rozhodla som zaradiť do neho tie najvýznamnejšie národné parky, vodopády, hlavne Viktóriine vodopády, niektoré múzeá, kultúrne festivaly a slávnosti, spomeniem aj turistický potenciál riek a jazier.

5.2.1 Vodopády

Zambia je obdarená viac než dvadsiatimi nádhernými vodopádmi, ktoré sa nachádzajú v rôznych častiach krajiny. Vodopády lákajú do Zambie turistov z celého sveta a predstavujú možnosti rozvoja cestovného ruchu. Najvýznamnejšie vodopády sú Viktóriine vodopády. Okrem nich sa v Zambii nachádzajú Vodopády Kalambo, ktoré sú síce menej známe, ale rovnako pôsobivé. Nachádzajú sa na rieke Kalambo a sú skoro dvakrát tak vysoké ako Viktóriine a sú druhými najvyššími vodopádmi na africkom kontinente, vysoké 230 metrov (Zambia Development Agency, 2015).

Ďalšími vodopádmi sú napríklad Vodopády Ntumbachushi, nachádzajúce sa v provincii Luapula, Vodopády Lumangwe a Vodopády Ngonye, nachádzajúce sa na rieke Zambezi a Vodopády Chipempe a Vodopády Chishimba, ktoré sa nachádzajú v severnej Zambii (Zambia Development Agency, 2015).

Viktóriine vodopády sú najimpozantnejšie vodopády na svete a patria medzi sedem prírodných divov sveta. Vodopády sa nachádzajú takmer presne v strede južnej polovici kontinentu a v blízkosti miesta, kde sa stretávajú štyri krajiny, Botswana, Zimbabwe, Zambia a Namíbia. Táto výhodná poloha prispieva k prístupnosti vodopádov a tým sa stávajú jedným z najnavštevovanejších miest na kontinente (Michler, 2007).

Viktóriine vodopády, miestnymi obyvateľmi nazývané Mosi-oa-Tunya (dym, ktorý hrmí), sú široké približne 1 700 metrov a voda padá z útesu vysokého približne 100 metrov do kaňonu. Vodopády tvoria hranicu medzi štátmi Zambia a Zimbabwe, nachádzajú sa tak v Národnom parku Mosi-oa-Tunya (Zambia) a v Národnom parku Viktóriine vodopády (Zimbabwe). Vodopády objavil v roku 1855 cestovateľ a misionár Dr. David Livingstone. Bol to prvý „biely muž“, ktorý videl vodopády a pomenoval ich na počesť britskej kráľovnej Viktórie (Zulu, 2014).

Viktóriine vodopády v podstate tvorí päť samostatných vodopádov. Ide o Devil's Cataract (Diabolský katarakt), Main Falls (Hlavné vodopády), Horseshoe Falls (Podkova), Rainbow Falls (Dúhové vodopády) a Eastern Cataract (Východný katarakt). Tieto menšie vodopády sú vytvorené v dôsledku rozdeľovania prúdu rieky Zambezi, kvôli malým ostrovom nachádzajúcich sa v blízkosti okraja vodopádov (Kalz, 2004).

5.2.2 Rieky a jazerá

Zambia je krajina bohatá na vodné zdroje. Nachádza sa tam približne 35 % vodných zdrojov južnej Afriky. Veľké množstvo riek a jazier poskytuje rôzne druhy vodných športov a aktivít. Okrem rybníctva, ide o rafting, plavbu loďou, kanoistiku, jet boating (jazda na tryskovom člne) a ďalšie (Zambia Development Agency, 2015).

5.2.3 Národné parky

Národný park South Luangwa sa nachádza v údolí Luangwa vo východnej Zambii a jeho rozloha je 9 050 km². Tento národný park má jednu z najväčších koncentrácií divej zveri na svete a pravdepodobne najväčšiu rozmanitosť živočíchov v Afrike. Park ponúka safari prechádzky a safari jazdy. Riečne lagúny v parku hostia veľkú populáciu hrochov a po rovinách sa potulujú žirafy, byvoly, zebry, veľké množstvo druhov antilop, slony, levy a leopardy. Park má okrem fauny aj veľmi rozmanitú flóru. Rastie tu veľké množstvo exotických druhov kvitnúcich stromov a kvetov (Zambia Development Agency, 2013).

Národný park Mosi-oa-Tunya zahŕňa Viktóriine vodopády a tiahne sa asi dvanásť kilometrov od vodopádov pozdĺž rieky Zambezi. Rozprestiera sa síce len na ploche 66 km², ale poskytuje domov pre nespočetné množstvo antilop, zebier, žiráf a niekoľkých nosorožcov. Veľkú časť územia pokrývajú tzv. stromy mopane, typické pre južnú Afriku, ktoré sú odolné voči suchu a majú veľmi tvrdé drevo. Územie ďalej pokrýva veľké množstvo stromov rastúcich na pobreží rieky a palmy Ilala (Williams, 2005).

Mosi-oa-Tunya je najmenším zambijským parkom, nachádza sa asi jedenásť kilometrov od mesta Livingstone a je rozdelený do dvoch častí. Prvá časť, Viktóriine vodopády, sú chránené a UNESCO-m označené ako svetové dedičstvo, a druhou časťou je safari park. Viktóriine vodopády som opísala v predchádzajúcej časti (viď kap. 5.2.1). Safari park je síce malý, ale nachádza sa tu veľké množstvo druhov zvierat, okrem predátorov. Okrem jazdy autom po parku, ponúka safari park aj jazdu na slonoch či koňoch (Murphy, Luckham, & Simmonds, 2010).

Národný park Lochinvar sa rozprestiera v oblasti, ktorá sa tiahne asi 33 kilometrov do rieky Kafue na severe až k nízkym zalesneným kopcom na juhu. Rozloha parku je 428 km². V parku sa nachádza veľká, plytká lagúna Chunga, ktorá ovplyvňuje hladinu rieky a tým pádom sa v jej okolí mení vegetácia, čo robí park ešte zaujímavejším. Lochinvar síce nie je bohatý na väčšie druhy cicavcov, ale je domovom pre viac ako 420 zaznamenaných druhov vtákov.

Park je známy práve vďaka možnosti pozorovania veľkého množstva druhov vtákov. Okrem nich sa v parku vyskytujú aj veľké stáda vodušky červenej (druh antilopy) a ďalšie druhy antilop, pakone modré a byvolý. V parku sa nachádza archeologické nálezisko Sabenzi Hill, dediny z doby železnej (Zambia Tourism, 2015).

Národný park Kafue so svojou rozlohou 22 530 km² patrí medzi najväčšie parky v Afrike. Je pomenovaný podľa rieky Kafue, ktorá ním preteká. Rozprestiera sa na území troch provincií – Južnej, Centrálnej a Severozápadnej. Park je domovom obrovského množstva cicavcov, od slonov, levov, leopardov, vodušiek červených a veľa ďalších druhov antilop ako v ktoromkoľvek inom parku v Afrike (Riley & Riley, 2005). Okrem týchto zvierat sa v parku nachádza asi 482 druhov vtákov, hrochy, krokodíly, zebry, psy hyenovité, pelikány a množstvo ďalších druhov zvierat. Administratívne je park rozdelený na severnú a južnú časť (Firestone, 2009).

Národný park Lower Zambezi sa nachádza v južnej časti Zambie. Park je vybavený suchozemskými aj vodnými ekosystémami a s tým súvisiacou faunou a flórou. V parku žije veľká populácia slonov, byvolov, vodušiek veľkých a zebier. Žijú tu aj antilopy konské, antilopy losie, antilopy vrané a antilopy kudu, ďalej levy, leopardy, gepardy, hyeny a psi hyenovité. Národný park *Lower Zambezi* je vďaka svojej polohe a dotáciám veľmi populárnou turistickou destináciou. Medzi turistické zaujímavosti patrí rozmanitosť živočíchov, mozaika vegetačných pásiem siahajúcich od nízkych planín, cez zmiešané lesy až po plošiny a zrázy, čo parku pridáva na pôvabe. Okrem nádherných scenérií park ponúka aj možnosť rybolovu, kanoistiky a návštevníci si môžu vychutnávať sledovanie západu slnka na rieke Zambezi (Zambia Development Agency, 2015).

5.2.4 Múzeá

Múzeá predstavujú ďalší zdroj zábavy pre turistov a dávajú im príležitosť zoznámiť sa s niektorými aspektmi histórie, kultúry a umenia Zambie.

V Zambii sú štyri národné múzeá, a to Múzeum Livingstone v Livingstone, Múzeum Copperbelt v Ndole, Múzeum Lusaka v Lusake a Múzeum Moto-Moto v Mbale. Múzeá majú významnú úlohu pri predstavovaní dedičstva krajiny prostredníctvom výskumov, zbierok a výstav (Zambia Development Agency, 2013).

Múzeum Livingstone bolo založené v roku 1934 v meste Livingstone. Je to najväčšie a najstaršie múzeum s pomedzi štyroch národných múzeí. Nachádza sa v ňom okrem iného aj denník škótskeho misionára a cestovateľa Dr. Davida Livingstona, ktorý obsahuje informácie o dátume, kedy objavil a pomenoval Viktóriine vodopády. Múzeum má obrovské archeologické zbierky, zaoberá sa etnológiou, históriou, vrátane mammalógie, ornitológie, entomológie, ichtyológie, herpetológie a botaniky (ibid).

Múzeum Moto-Moto bolo založené v roku 1940 a nachádza sa v meste Mbala, v blízkosti turistických atrakcií jazera Tanganika a Vodopádov Kalambo. V roku 1974 sa múzeum stalo národným múzeom a väčšina z jeho zbierky pochádza zo severných častí Zambie. V múzeu sú archeologické nálezy z praveku, z okolia Vodopádov Kalambo, ktoré zachytávajú najstarší dôkaz o používaní ohňa človekom južne od Sahary (Zambia Development Agency, 2015).

Národné múzeum Lusaka bolo najprv národným politickým múzeom, ale v súčasnosti je to kultúrno-historická inštitúcia so špecializáciou na etnológiu, archeológiu, umenie a históriu (ibid).

5.2.5 Kultúrne festivaly a slávnosti

Populácia v Zambii je veľmi rozmanitá s veľkým množstvom (73) miestnych jazykov. Najčastejšie používané jazyky sú Bemba, Lozi, nandžština, Tonga, Lunda a Luvale. Navzájom sa od seba líšia jedinečnými tradičnými zvykmi a životnými podmienkami. Zambia tak ponúka bohatú škálu tradičných kultúrnych slávností a udalostí.

Najdôležitejšími kultúrnymi festivalmi (tradičnými obradmi), ktoré sa konajú každoročne na oslavu rôznych akcií a období, sú Kulamba (Východná provincia), Kuomboka (Západná provincia), Umutomboko (Provincia Luapula), Likumbi Lya Mize (Severozápadná provincia), Shimunenga (Južná provincia) a Ukusefya pa Ng'wena (Severná provincia) (Zambia Development Agency, 2013).

Festival Kuomboka je najznámejším a okúzľujúcim obradom, konajúcim sa v marci alebo apríli. Je to tradičný obrad miestnych obyvateľov Lozi a koná sa pri príležitosti migrácie ľudí zo zaplavených pláni do vyšších polôh (Zambia Development Agency, 2015).

Festival Nc'wala je tradičným obradom konaným ľuďmi Ngoni na oslavu úrody. Koná sa každý rok, vždy poslednú sobotu vo februári. Obrad sa vyznačuje nádhernými kmeňovými tancami a pitím piva (Zambia Development Agency, 2013).

Umutomboko festival je dvojdňová slávnosť, ktorou sa oslavuje príchod ľudí hovoriacimi jazykmi Lunda a Luba do Zambie z Demokratickej republiky Kongo. Obrad sa okrem tradičného tanca kráľovskej rodiny, môže pochváliť aj tradičnými hodmi týchto kmeňov (Zambia Development Agency, 2015).

Festival Likumbi Lya Mize pochádza z tradície iniciačných obradov chlapcov. Na festivale sú trhy, na ktorých sa predávajú výrobky ako koše, kovové predmety, tradičné tkaniny a rezbárske výrobky. Tance v maskách a divadelné predstavenia sa konajú počas celých dní trvania festivalu. Tradičné oblečenie je fascinujúce rovnako ako predmety, ktoré sa pri predstaveniach používajú. Obrad vrcholí v deň Mize, kráľovským pochodom Makishi pre náčelníkov (ibid).

6 Cestovný ruch v Zambii

Zambia je známa svojimi národnými parkami, rozsiahlymi plochami divočiny s voľne žijúcimi zvieratami, jazerami, riekami, plošinami a legendárnymi Viktóriinými vodopádmi. Kvôli svojej drsnej krajine, plošinám, planinám, riekam a močiarom je Zambia prezývaná ako „skutočná Afrika“ (Gray, 2007).

Turistický potenciál Zambie spočíva v jej prírodných zdrojoch, z ktorých väčšina je nedotknutá a nevyužitá. Turizmus v Zambii ponúka široké spektrum záujmov, vrátane nádherných prírodných scenérií, prechádzky v divočine a pozorovanie voľne žijúcich zvierat, športové aktivity, spoznávanie rozmanitých kultúr a národného dedičstva (OSN, 2011).

V Zambii je približne 30 % celkového územia vyhradeného pre voľne žijúce živočíchy. Zambia má 20 národných parkov a 34 tzv. *Game Management Areas*¹. Medzi najdôležitejšie z hľadiska prírodných zdrojov sa radí Národný park Kafue, Národný park Kasanka, Národný park Lochinvar, Národný park Lower Zambezi, Národný park Liuwa Plains, Národný park Mosi-oa-Tunya, Národný park North Luangwa, Národný park Nsumbu (Sumbu), atď. Zambia je najbohatšou krajinou na vodu v Afrike, pretekajú ňou tri veľké rieky (Zambezi, Luangwa a Kafue) a nachádza sa tu niekoľko jazier (Kariba, Mweru, Bangweulu a Tanganika) a osemnásť vodopádov, z ktorých najkrajšie a najnavštevovanejšie sú Viktóriine vodopády (Zambia Tourism, 2015).

Hoci je väčšina cestovného ruchu v Zambii sústredená v malom počte národných parkov, konkrétne sú iba štyri plne využité pre obchodné účely cestovného ruchu (Sinyenga, 2005). Ide o parky South Luangwa, Kafue, Lower Zambezi, Musi-o-Tunya a Kasanka, ostatné parky tiež poskytujú značný potenciál pre budúci rozvoj cestovného ruchu (IMF, 2006).

¹ *Game Management Areas* – sú to oblasti obklopujúce národné parky, to znamená, že tvoria akýsi prechod medzi divočinou a obrábanou pôdou. Žijú v nich miestni obyvatelia, majú rovnaký ekosystém ako parky, ale žije tam menej zvierat. Na rozdiel od národných parkov je v nich povolený kontrolovaný lov (STELLA travel, 2016).

Veľký potenciál stať sa významnou turistickou destináciou majú parky North Luangwa, Nsumbu a Kasanka. Okrem toho sa v Zambii nachádza veľké množstvo vodopádov, ktoré poskytujú nádherný panoramatický výhľad. Avšak ani vodopády nie sú pre účely cestovného ruchu ešte plne rozvinuté. Zambijská vláda má však v úmysle postupne pridávať tieto potenciálne miesta do ponuky turistických destinácií (Sinyenga, 2005).

Zambia sa vyznačuje rozľahlosťou nevyužitých oblastí pre cestovný ruch, ako napríklad údolia riek Luangwa a Zambezi a ich zrázy, horské vrchoviny (Nyika, Mafinga), rozľahlé mokrade v záplavových oblastiach Bangweulu, Kafue a Zambezi a takisto veľa chránených oblastí, ktoré ukazujú skutočnú prírodu Afriky (IMF, 2006).

Okrem národných parkov je v Zambii niekoľko oblastí, ktoré boli vyhlásené UNESCO za národné dedičstvo alebo pamiatky. Medzi tieto oblasti sa zaraďuje 145 geologických lokalít a 70 geomorfologických oblastí. Navyše boli vodopády Kundalila a prameň rieky Zambezi vyhlásené za ekologické miesta (ibid).

Zambia má značné nevyužité prírodné zdroje pre rozvoj cestovného ruchu. Ako som už spomínala krajina má veľa národných parkov, ale len 5 % z toho je využívané pre cestovný ruch. Komisia pre národnú ochranu pamiatok (*The National Heritage Conservation Commission*) má zoznam s viac ako 1700 potenciálnymi miestami pre rozvoj cestovného ruchu, ktoré sú stále nevyužitú. Ide o miesta archeologické, geologické, historické, prírodné a tradičné (Taylor & Banda-Thole, 2013).

6.1 Význam cestovného ruchu v Zambii

Cestovný ruch má potenciál stať sa nástrojom zmeny v rozvojových krajinách. Cestovný ruch znižuje chudobu priamo a to vytváraním pracovných miest, ale toto odvetvie môže pomôcť znížiť chudobu v rozvojových krajinách aj nepriamo. Napríklad prostredníctvom cestovného ruchu prichádzajú turisti do priameho kontaktu s chudobou v rozvojových krajinách, čo môže viesť k lepšiemu pochopeniu problému chudoby a rešpektu k odlišným kultúram (Mvula, 2001).

Cestovný ruch je jedným z hlavných sektorov ekonomiky v Zambii, ktorý sa podieľa na stimulácii hospodárskeho rozvoja. Rozvoj odvetvia cestovného ruchu prispieva k vytváraniu pracovných miest, k rozvoju vidieka a infraštruktúry, k nárastu devízových príjmov a k rozvoju spoločnosti a obchodu (IMF, 2006).

Odvetvie cestovného ruchu poskytuje pracovné príležitosti pre miestnych obyvateľov vo vidieckych aj mestských oblastiach, vytvára príležitosti pre veľkých aj malých podnikateľov, propaguje povedomie a porozumenie medzi rôznymi kultúrami. Ďalej odvetvie cestovného ruchu vytvára ekonomické väzby s poľnohospodárstvom, ľahkým spracovateľským priemyslom, stavebníctvom, s remeslami, umením a výrobou suvenírov. Okrem toho vytvára väzby na odvetvie služieb, ako je zdravotníctvo, vzdelávanie, zábavný priemysel, bankovníctvo a poisťovníctvo a taktiež prispieva k ochrane životného prostredia. Cestovný ruch je jedným z odvetví, ktoré môže prospievať aj vo vidieckych oblastiach Zambie, čo môže prispieť k znižovaniu chudoby (ibid).

Odvetvie cestovného ruchu v Zambii zaznamenalo v poslednom desaťročí pozitívny rast. V priebehu rokov 2004 až 2007 vzrástli príjazdy turistov o 20 %. V roku 2008, ale príjazdy turistov klesli o 9,5 % kvôli celosvetovej hospodárskej kríze (OSN, 2011).

Zambia je považovaná za jeden z najbezpečnejších a najpríjemnejších štátov, čo sa návštev týka. Cestovný ruch sa v Zambii stáva druhým prioritným odvetvím po poľnohospodárstve. Odvetvie cestovného ruchu zaznamenáva v poslednom období stabilný rast. Napríklad v roku 2009 navštívilo Zambiu okolo 710 000 turistov a v roku 2010 to bolo už 815 000 turistov. Najviac navštevujú Zambiu Európania, a to hlavne turisti z Veľkej Británie a Nemecka. Zambijská vláda kladie dôraz na vývoj reformy s cieľom podporiť cestovný ruch. Napríklad mesto Livingstone, kde je koncentrácia turistov asi najväčšia, bolo oslobodené od daní pre investície v podnikoch týkajúcich sa cestovného ruchu (COMESA, 2012).

Skutočnosťou zostáva, že plne rozvinutý sektor cestovného ruchu v Zambii môže významne prispieť k lepšej výkonnosti národného hospodárstva a k znižovaniu chudoby prostredníctvom vytvárania pracovných miest (Sinyenga, 2005).

Dlhodobou víziou vlády pre odvetvie cestovného ruchu je zabezpečiť, aby sa Zambia stala významnou turistickou destináciou s unikátnymi vlastnosťami, čo má prispieť k udržateľnému hospodárskemu rastu a zníženiu chudoby. V rokoch 1995 až 2003 vzrástol počet jednodňových návštevníkov asi o 263 % (priemerné ročné tempo rastu bolo asi 17,5 %) (Taylor & Banda-Thole, 2013).

6.2 SWOT analýza cestovného ruchu v Zambii

SWOT analýza je analýza silných stránok, slabých stránok, príležitostí a hrozieb. V nasledujúcej časti analyzujem SWOT analýzou cestovný ruch v Zambii.

6.2.1 Silné stránky

Medzi silné stránky cestovného ruchu v Zambii zaradíme to, že Zambia je domovom jedného zo siedmich prírodných divov sveta – Viktóriiných vodopádov, je známa hojnosťou divokej zveri, vďaka veľkému počtu národných parkov. Zambia má bohatú kultúru a históriu. Ďalšou silnou stránkou je, že vláda uprednostňuje sektor cestovného ruchu a zaviazala sa k reformám v tomto odvetví. Zambia je v regióne, kde sa nachádza, považovaná za relatívne bezpečnú krajinu (COMESA, 2012). Medzi silné stránky patrí aj blízkosť jednotlivých destinácií v regióne, pohostinnosť ľudí, priaznivé klimatické podmienky a rozsiahle chránené územia a výnimočné prírodné krásy nachádzajúce sa v Zambii (Dixey, 2005).

6.2.2 Slabé stránky

Naopak medzi slabé stránky cestovného ruchu v Zambii môžeme zaradiť nedostatočné úsilie v oblasti marketingu, obmedzený kvalifikovaný personál, zlá infraštruktúra, nedostatočná cestná sieť do hlavných atrakcií, najmä do národných parkov. Ďalšími slabými stránkami sú nedostatok turistického zariadenia v niektorých národných parkoch, nedostatočne financované inštitúcie, slabá štatistická databáza, pytliactvo v národných parkoch a nedostatočné domáce letecké spoje (COMESA, 2012).

Ďalšími slabými stránkami cestovného ruchu v Zambii sú veľká vzdialenosť medzi atrakciami, vysoké náklady na materiálne vstupy a ich nedostatok, vysoké náklady na dopravu, narastajúca cena parkových poplatkov, nepriaznivý vzťah medzi vládou a súkromným sektorom, zlá súdržnosť a organizácia v rámci súkromného sektora, nadmerná regulácia a byrokracia, sezónnosť mnohých atrakcií a korupcia (Dixey, 2005).

6.2.3 Príležitosti

Príležitosťami cestovného ruchu v Zambii sú investície do turistických zariadení, ako sú tzv. ekochaty v národných parkoch a iné ubytovacie zariadenia vo veľkých mestách. Ďalšími príležitosťami je budovanie cestovných kancelárií a agentúr, zameranie sa na domáci trh, budovanie leteckého priemyslu, diverzifikácia trhov v oblasti cestovného ruchu so zameraním na rozvíjajúce sa trhy (Čína, India a Rusko) COMESA, 2012).

6.2.4 Hrozby

Medzi najväčšie hrozby cestovného ruchu v Zambii určite patrí konkurencia so strany susedných krajín (Zimbabwe, Namíbia, Tanzánia), nedostatok finančných prostriedkov na rozvoj infraštruktúry a zariadení potrebných pre cestovný ruch, nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily v odvetví a degradácia životného prostredia a biologickej rozmanitosti (ibid).

7 Faktory ovplyvňujúce rozvoj cestovného ruchu

Väčšinou sa faktory, ktoré ovplyvňujú rozvoj cestovného ruchu delia na faktory lokalizačné, realizačné a selektívne.

7.1 Lokalizačné faktory

Lokalizačnými faktormi sú faktory, ktoré sú dané územím a sú skoro nemenné. Lokalizačné faktory v podstate predurčujú aký druh cestovného ruchu sa bude na danom území vyvíjať a taktiež sa vďaka nim dané turistické regióny a destinácie odlišujú. Do tejto skupiny faktorov tak zaraďujeme prírodné podmienky krajiny (klíma, vodné pomery, fauna, flóra a prírodné atraktivity) a spoločenské atraktivity, kedy ide o atraktivity, ktoré vznikli činnosťou ľudí (pamiatky, zvyky, tradície, festivaly, slávnosti, gastronómia) (Ryglová *et al.*, 2011).

Všeobecne platí, že čím sú prírodné podmienky lepšie (príjemná klíma, nádherné scenérie, exotická fauna a flóra), tým lepšie sú predpoklady pre cestovný ruch (*ibid*). Myslím si, že práve v tomto tkvie potenciál cestovného ruchu v Zambii. Nachádza sa tu veľké množstvo národných parkov, Viktóriine vodopády, množstvo riek, atď. (viď turistický profil Zambie, kap. 5.2).

Čo sa týka spoločenských atraktivít tak sem patria pamiatky zapísané do Svetového zoznamu kultúrneho dedičstva UNESCO, národné kultúrne pamiatky, drobné miestne pamiatky. Patria sem aj rôzne spoločenské udalosti, zvyky, slávnosti, festivaly, obrady. Okrem tohto sem zaraďujeme aj gastronómiu, ktorá zažíva v poslednom období veľký boom, ďalej rôzne športové a zábavné akcie, takisto rôzne umelé atrakcie (zábavné parky) (Ryglová *et al.*, 2011). Tým, že Zambia je veľmi bohatá na rôzne kultúry (73 etnických skupín), tak ponúka množstvo spoločenských atraktivít (pamiatky, festivaly, zvyky). Bližšie o týchto atraktivitách, viď turistický profil Zambie, kap. 5.2.

7.2 Realizačné faktory

Medzi realizačné faktory patrí doprava a infraštruktúra služieb (ubytovacie, stravovacie zariadenia a služby). Tieto faktory tak dávajú možnosť využiť a dostať sa do danej oblasti. Pre technické využitie potenciálu územia, zostavenie turistických produktov a pre dlhodobé udržiavanie a zvyšovanie ekonomického prínosu cestovného ruchu je potrebná dostatočná kapacita, ponuka a kvalita služieb.

Pri posudzovaní úrovne realizačných faktorov sa využíva niekoľko ukazateľov. Ide napríklad o počet a skladbu návštevníkov v určitom prostredí, počet ubytovacích zariadení, počet lôžok, počet tzv. lôžkodní (súčin obsadených lôžok a dní, resp. nocí), počet miest pri stole. Patria sem aj ukazovatele kvality ubytovacích a stravovacích zariadení, veľkosť prepravných kapacít a ich kvalita, občianska vybavenosť (obchody, zmenárne, bankové služby) a stupeň modernizácie ubytovacích a stravovacích zariadení (Ryglová *et al.*, 2011).

Doprava zabezpečuje spojenie medzi východiskovým miestom účastníka cestovného ruchu a navštívenou destináciou. Cestovateľ pri výbere destinácie uprednostňuje jednoduchosť, bezpečnosť, rýchlosť a pohodlnosť dopravy. Otázka dopravy je dôležitejšia pri väčších vzdialenostiach medzi zdrojovou krajinou a destináciou. Pohodlnosť dopravy by mali zabezpečovať organizátori dovolení, ktoré ponúknu také prepravné služby (prevoz z letiska, stanice, pristavenie vozidla), ktoré cestovateľom, čo najviac dopravu spríjemní a uľahčí.

S ohľadom na životné prostredie, sú zdôrazňované požiadavky na šetrné cestovanie soft mobility, fly green, ďalej cyklistika, cykloturistika (cyklistika s prenocovaním) a ďalšie šetrné formy dopravy (Ryglová *et al.*, 2011).

Odvetvie dopravy v Zambii sa stále vyvíja, náklady na dopravu sú stále veľmi vysoké. Hlavná cestná sieť je síce relatívne dobre vybudovaná a v dobrom stave, ale cestná sieť do národných parkov a ostatných potenciálnych atrakcií cestovného ruchu je ešte stále nedostatočne vyvinutá. Jedným z problémov sú prašné cesty, ktoré tvoria väčšinu cestnej siete v Zambii. V období dažďov sa tieto cesty premenia na bahno a môžu byť neprechodné aj niekoľko týždňov (WB, 2004).

Toto môže byť značnou prekážkou v rozvoji cestovného ruchu. Okrem toho je problémom v Zambii aj nedostatočné množstvo domácich leteckých spojov, čo značne obmedzuje návštevnosť atrakcií cestovného ruchu obyvateľmi Zambie.

Pre maximalizáciu ekonomických efektov cestovného ruchu v danej oblasti je potrebné zaistiť také služby, ktoré vytvárajú pre danú krajinu príjmy. Ide najmä o prepravné, ubytovacie a stravovacie služby.

Návštevnosť Zambie za posledné roky stúpa. V roku 2005 navštívilo Zambiu 669 000 turistov a v roku 2012 to bolo už 859 088. Čo sa týka ubytovacích zariadení a služieb, tak v Zambii to ešte stále nie je až na takej vysokej úrovni. Za luxusné sa dajú považovať len hotely, ktoré ponúkajú ubytovacie služby, prepravné služby a stravovacie služby. Na relatívne dobrej úrovni sú chaty, domčeky (lodge), ktoré takisto poskytujú ubytovacie, prepravné a stravovacie služby. Hotely a chaty ponúkajú okrem základných služieb aj atrakcie cestovného ruchu ako safari, pozorovanie vtáctva, kultúrne podujatia a rôzne dobrodružstvá. Na zlej úrovni sú v Zambii penzióny a kempy. Tiež poskytujú ubytovacie a prepravné služby, ale čo sa týka stravovacích služieb, už tam nie sú jedálne a bufety. Kempy a penzióny neposkytujú žiadne atrakcie cestovného ruchu (Mubita, 2014).

V Zambii sa od roku 2005 zvýšil počet ubytovacích zariadení z 500 prevádzok na 940 v roku 2009. Taktiež sa v rovnakom intervale zvýšil počet lôžok z 10 900 na viac ako 19 000 (Zambia Development Agency, 2015). V roku 2014 navštívilo Zambiu 946 969 turistov, počet ubytovacích zariadení sa v roku 2014 zvýšil na 1 166 a počet lôžok na 74 853 (Ministry of Tourism and Arts [Zambia], 2014).

7.3 Selektívne faktory

Tieto faktory stimulujú vznik a rozvoj cestovného ruchu v danej krajine. Selektívne faktory sa rozdeľujú na dve skupiny – objektívne stimulačné faktory (úroveň riadenia destinácie, úroveň spolupráce medzi subjektmi, stanovisko vlády k rozvoju cestovného ruchu) a subjektívne faktory (psychologické a marketingové faktory).

Subjektívne faktory teda súvisia so spotrebiteľským správaním, ktoré býva ovplyvňované psychologickými faktormi ako je motivácia, vnímanie, učenie a postoje. Znalosť týchto faktorov pôsobí na cestovný ruch na úrovni medzinárodnej a makroekonomickej. Objektívne faktory sa delia na politické a ekonomické faktory, demografické skutočnosti a administratívne podmienky (Ryglová *et al.*, 2011).

Medzi politické faktory zaradíme vnútropolitickú situáciu (politický systém, frekvencia striedania vlády, možnosti voľného pohybu osôb a kapitálu). Ak je politická situácia stabilná dochádza k rozvoji cestovného ruchu. Konfliktná situácia v krajine znamená znehodnotenie cestovného ruchu (*ibid.*).

Zambia sa z hľadiska politickej situácie je jednou z najbezpečnejších a politicky stabilných krajín v regióne. Vláda podporuje rozvoj cestovného ruchu, vytvára priaznivé podmienky v oblasti cestovného ruchu, prijíma reformy s cieľom podporiť cestovný ruch v Zambii. Vláda sa snaží vytvárať priaznivé prostredie pomocou vhodných politických opatrení a zlepšenia infraštruktúry.

Ekonomickými faktormi sú zmeniteľnosť meny, výška reálnej mzdy, výška ne-realizovanej kúpnej sily obyvateľstva, miera investícií do prezentácie destinácie. Vzťah ekonomiky a cestovného ruchu sa dá vyjadriť niekoľkými ukazovateľmi ako podiel služieb cestovného ruchu na tvorbe HDP, výdaje obyvateľstva na služby spojené s turizmom, výška devízových príjmov z aktívneho cestovného ruchu, podiel pasívneho cestovného ruchu, saldum zo zahraničného cestovného ruchu (Ryglová *et al.*, 2011).

Priemerné priame zisky cestovného ruchu vzrástli zo 174 miliónov amerických dolárov v roku 2005 na 200 miliónov amerických dolárov v roku 2009. Zvýšila sa aj zamestnanosť v tomto odvetví, z 19 650 pracovných miest v roku 2005 na 25 860 v roku 2009. Odvetvie cestovného ruchu v období 2005 až 2009 tvorilo 3,1 % celkového HDP Zambie (Zambia Development Agency, 2015). V roku 2014 sa počet pracovných miest v odvetví cestovného ruchu zvýšil na 57 003 a v roku 2013 boli celkové príjmy z cestovného ruchu 540 miliónov amerických dolárov (Ministry of Tourism and Arts [Zambia], 2013).

Demografické skutočnosti ovplyvňujú cestovný ruch ukazovateľmi, ako je počet obyvateľov destinácie, ich ekonomická aktivita, stredná dĺžka života, mobilita. Tieto demografické skutočnosti sa premietajú do cestovného ruchu z dvoch pohľadov – ľudský faktor totiž vystupuje v cestovnom ruchu aj ako pracovná sila (poskytovateľ služieb cestovného ruchu) a ako účastník cestovného ruchu (zákazník, turista). Na rozvoj cestovného ruchu má okrem iného vplyv zvyšujúca sa životná úroveň cestovateľov. Pre rast vidieckeho turizmu má vplyv urbanizácia (nárast počtu mestského obyvateľstva), pretože ľudia žijúci vo veľkých aglomeráciách stále častejšie túžia po návrate k prírode, najmä keď majú deti (Ryglová *et al.*, 2011).

Medzi administratívne podmienky zaradujeme právne predpisy, zákony, vyhlášky, colné a devízové predpisy, pasové a vízové podmienky, daňovú legislatívu, potrebu očkovania (*ibid*).

8 Alternatívne modely cestovného ruchu v Zambii

Ekoturizmus môže byť definovaný ako cestovanie do prírodných oblastí, ktoré má malé environmentálne a sociálne dopady a prispieva k zachovaniu živočíšnych druhov a biotopov a zároveň prispieva k ochrane a zabezpečeniu príjmov pre miestnu komunitu. Tým chráni ich bohatstvo prírodných oblastí a vytvára z neho zdroj ich príjmov. Neoddeliteľnou súčasťou toho je aj to, že miestna komunita si je plne vedomá zdroja týchto príjmov (Mvula, 2001). Ďalšie definície ekoturizmu, viď kap. 4.2.7.

Na jednej strane môže ekoturizmus slúžiť ako nástroj pre vytváranie zisku potrebného k financovaniu nákladov na zachovanie chránených území a zvyšovanie životnej úrovne miestnych komunít. Na strane druhej môže mať rozvoj cestovného ruchu a turisti negatívny vplyv na ekosystémy chránených oblastí a cestovný ruch tak môže predstavovať hrozbu pre voľne žijúce živočíchy a biotopy. Rovnako tak, ak cestovný ruch nie je riadený udržateľným spôsobom, môže spôsobiť negatívne sociálne a kultúrne dopady na miestne komunity (ibid).

Zambia ponúka mnoho turistických atraktivít, či už dobrodružné aktivity, safari prechádzky a túry, voľno časové aktivity a mnoho ďalších turistických aktivít.

Z dobrodružných aktivít je to napríklad zlaňovanie, bungee jumping, jazdy na slonoch, prelety nad vodopádmi, gorge swing, jazdy na koňoch, jazdy na kajakoch, prechádzky s levmi alebo gepardmi a rafting. Zambia ďalej ponúka pozorovanie vtáctva, pešie safari, fotosafari, mobilné safari, safari so sprievodcami a pozorovanie voľne žijúcich živočíchov pri plavbe na kajaku. Z voľno časových aktivít Zambia ponúka rybolov, plavby na lodiach a možnosť vypožičať si auto a spoznávať krajinu. Ďalšími turistickými aktivitami, ktoré Zambia ponúka sú návštevy vodopádov, kúpeľov a zúčastnenie sa na kultúrnych podujatiach a festivaloch (Zambia Tourism, 2015).

Cieľom týchto alternatívnych modelov cestovného ruchu v Zambii je minimalizácia ekonomických, sociálnych, kultúrnych nákladov a nákladov na životné prostredie a maximalizácia výhod pre všetky zúčastnené strany, vrátane prírodného a kultúrneho dedičstva, ktoré slúži ako turistické atrakcie a samozrejme aj vrátane miestnych obyvateľov. Hlavnou výzvou pre komunity, nevládne organizácie a orgány štátnej správy je zmeniť pasívne zapojenie danej komunity v odvetví cestovného ruchu na aktívnu účasť v tomto odvetví (Mvula, 2001).

Prieskumy ukazujú, že v roku 2005 väčšina turistov navštívilo Zambiu kvôli Viktóriiným vodopádom (43 %) a pozorovaniu voľne žijúcich zvierat (22 %). Ďalších 10 % turistov navštívilo Zambiu kvôli obchodným záležitostiam, 9 % turistov pricestovalo do Zambie kvôli návšteve priateľov a príbuzných a 6 % turistov prišlo do Zambie za dobrodružstvom a kvôli kultúre (Sinyenga, 2005).

Turisti, ktorí prichádzajú do Zambie, pochádzajú zo všetkých siedmich kontinentov. Väčšina turistov, ale pochádza práve z Európy (53 %), nasleduje Amerika (16 %), Ázia (11 %) a Južná Afrika (11 %). Domáci turisti tvorili v roku 2005 v Zambii len 7 % turistov a turisti z ostatných afrických štátov tvorili 1 % turistov. Tieto výsledky poukazujú na potrebu zintenzívniť marketingové programy zambijských turistických destinácií v Ázii, Austrálii a Amerike, pretože tieto regióny predstavujú potenciálne trhy v oblasti cestovného ruchu a sú nevyhnutné pre rozvoj a hospodársky rast v odvetví cestovného ruchu. Tiež je potrebná implementácia takých politík a programov v oblasti cestovného ruchu, ktoré podporia záujem o turizmus u obyvateľov Zambie. Tieto výsledky poukazujú na potrebu rozvíjať v Zambii ekoturizmus (ibid).

Na jednej strane môže ekoturizmus slúžiť ako nástroj pre vytváranie zisku potrebného k financovaniu nákladov na zachovanie chránených území a zvyšovanie životnej úrovne miestnych komunít. Na strane druhej však môže mať rozvoj cestovného ruchu a turisti negatívny vplyv na ekosystémy chránených oblastí a cestovný ruch tak môže predstavovať hrozbu pre voľne žijúce živočíchy a biotopy. Rovnako tak, ak cestovný ruch nie je riadený udržateľným spôsobom, môže spôsobiť negatívne sociálne a kultúrne dopady na miestne komunity (Mvula, 2001).

V rozvojových krajinách, najmä v Afrike, bola z hľadiska cestovného ruchu venovaná veľmi malá pozornosť vidieckym komunitám, nachádzajúcich sa v potenciálnych turistických oblastiach. V poslednom desaťročí sa na základe potrieb a očakávaní turistov vyvinuli nové koncepcie cestovného ruchu ako je vidiecky turizmus, gastronomický turizmus, ekoturizmus, kultúrny turizmus a agroturistika.

S cieľom zlepšiť sociálno-ekonomické postavenie vidieckeho obyvateľstva sa vláda v Zambii zaviazala prijať pragmatickú stratégiu, ktorá vyžaduje zapojenie komún, efektívne využitie prírodného bohatstva a kultúrneho dedičstva (Taylor & Banda-Thole, 2013).

Vidiecke oblasti, ktoré boli závislé na poľnohospodárstve, hľadajú nový zdroj príjmov a práve vidiecky turizmus a ekoturizmus by mohli byť riešením tejto situácie. Taylor a Banda-Thole (2013) tvrdia, že Zambia by mala čerpať zo skúseností iných rozvojových krajín, ako je Južná Afrika, Botswana, Keňa, a podporovať cestovný ruch vo vidieckych oblastiach. Podľa nich by tak vidiecky turizmus doplnil mestskú turistiku, ktorá je v podstate založená len na meste Livingstone a oblastiach pozdĺž železničnej trate.

9 Prijaté dokumenty a realizované projekty v oblasti udržateľného cestovného ruchu

V tejto časti predstavím dokumenty, týkajúce sa oblasti udržateľného cestovného ruchu, prijaté zambijskou vládou a projekty, ktoré boli v tejto oblasti realizované.

9.1 Projekty

Táto časť obsahuje niekoľko projektov realizovaných v Zambii v oblasti udržateľného cestovného ruchu.

9.1.1 *Chiawa Community Camp*

Chiawa Community Kemp bol založený v roku 1999 členmi komunity a Chieftainess Chiawa a otvorený v roku 2000. Nachádza sa v Chiawa GMA v blízkosti Národného parku Lower Zambezi. Tento kemp vlastní a riadi asociácia *Chiawa Community Development Association* (CHICODA). Na vybudovaní kempu sa podieľali dobrovoľníci a jeho základná infraštruktúra bola vybudovaná za 1 360 amerických dolárov, ktoré poskytol Národný park Lower Zambezi z daní za ubytovanie. V roku 2003 prijala CHICODA grant od Svetového fondu ochrany prírody vo výške 2 950 amerických dolárov. Grant bol poskytnutý v materiálnej forme, čo zahŕňalo vodnú nádrž s objemom 5 000 litrov, vodné čerpadlo, drevo a cement na vybudovanie budovy s hygienickými zariadeniami. CHICODA prenajala časť kempu súkromnému investorovi, ktorý vybuďoval ubytovacie zariadenia (Nyala Tents). Súkromný investor v roku 2005 zaplatil 1 970 amerických dolárov za dva roky leasingu, ale neskôr sa táto zmluva o prenájme zmenila na zmluvu o spoločnom podniku (joint venture)² Dixey, 2005).

² *Joint ventures* – forma spoločného podnikania, na ktorej sa zúčastňuje domáci a zahraničný partner, pričom každý vkladá do podniku svoj podiel (Ferenčíková, Michník, & Šesták, 1997).

Kemp nemá vybudovanú dostatočnú infraštruktúru, oblasti okolo brehu rieky nie sú zbavené krovia, ktoré bráni v pozorovaní voľne žijúcich zvierat, na ubytovanie je tam len zopár chát a okrem jedného hygienického zariadenia (sprchy a splachovacie záchody) tam nie je žiadne iné zariadenie. Turisti musia byť úplne sebestační. V roku 2004 navštívilo kemp 781 turistov a odhadované hrubé tržby boli 4 200 amerických dolárov (Dixey, 2005).

9.1.2 Chikwa, Chifunda and Mwanya Bushcamps

Všetky tri bush kempy boli postavené v údolí Luangwa a každý kemp stál približne 17 000 amerických dolárov. Kempy financovali Wildlife Conservation Society, tri *Community Resource Board* s využitím úveru od *Tourism Development Credit Facility*. *Wildlife Conservation Society* dotuje platy a prevádzkové náklady. *Community Markets for Conservation* (COMACO) podporuje rádiovú komunikáciu, manažment a prepravu. Všetky tri bush kempy sú spoločným vlastníctvom troch *Community Resource Board* (65 %) a COMACO (35%). Každý jeden bush kemp je rovnaký a poskytuje priestor na kempovanie a dve chaty. Tábory boli umiestnené v oblastiach s nižšou návštevnosťou turistov, aby mali minimálny dopad na životné prostredie (ibid).

9.1.3 Kabwata Cultural Village

Nachádza sa v Lusake a je domovom pre remeselníkov, ktorí bývajú v tradičných domoch a svoje výrobky predávajú na trhu pod holým nebom. Okrem trhu sa tu konajú aj kultúrne podujatia. Počas koloniálnej éry bola Kabwata súčasťou väčšieho mesta, ale v roku 1974 vláda získala pozemok a vyhlásila Kabwatu za národnú kultúrnu pamiatku. Remeselníci zo všetkých desiatich provincií boli vyzvaní, aby sa Kabwata stala ich domovom. Kabwata Cultural Village je riadená združením s názvom *Kabwe Visual Arts and Crafts Association* (KAVIKA), ktoré vzniklo v roku 1996 a má dvesto členov, ktorými sú samostatní podnikatelia.

Remeselníci predávajú svoje výrobky do ďalších miestnych maloobchodných predajní, žiadne z výrobkov nie sú vyvážené. Odhaduje sa, že zákazníku základňu tvoria zo 60 % turisti a zo 40 % miestni obyvatelia. V hlavnej sezóne (marec až júl) prejde centrom približne tisíc návštevníkov. Kabwata je podporovaná štátom, francúzskym veľvyslanectvom a ďalšími darcami (Dixey, 2005).

9.1.4 Kafumbwa Kwale Community Lodge

Kafumbwa Kwale Community Lodge spadá pod Mumbwa Community Based Natural Resources Management projekt, bol financovaný Dánskou medzinárodnou rozvojovou agentúrou (*Danish International Development Agency*) a implementovaný *Development Services and Initiatives*. Nachádza sa tu ubytovacie zariadenie s dvomi izbami a kúpeľňami, dobre vybavenou kuchyňou (vrátane chladničky), barom a jedálenským kútom. Okrem toho je tu samozrejme plocha na kempovanie, jedna budova s hygienickým zariadením, generátor, vodné čerpadlo a loď pre plavby na rieke. Kafumbwa Kwale Community Lodge bola postavená a vybavená subdodávateľom za 50 000 amerických dolárov (ibid).

9.1.5 Kawaza Village Tourism Project

Tento projekt vznikol v roku 1997, keď Robin Pope Safaris (rodinný podnik) vzalo turistov na návštevu dedinskej školy. Keďže to malo veľký úspech, predstaviteľ Robin Pope Safaris navrhol komunite, že vypracuje projekt cestovného ruchu, aby turisti mohli spoznať život na vidieku. Kawaza Village sa nachádza v Upper Lupande, asi 20 kilometrov od Národného parku South Luangwa (Dixey, 2005). Kawaza Village ponúka prechádzky po dedine, ktoré zahŕňajú návštevu školy, kostola, kliniky a tradičného liečiteľa. Ponúka tiež možnosť ochutnať tradičné jedlá, vypočuť si rozprávanie rôznych príbehov a zúčastniť sa na kultúrnych podujatiach, ktoré sú spojené s hudbou a tancom.

Väčšiu časť turistov tvoria jednodňoví návštevníci, ale v dedine sa dá aj prenocovať v chatkách alebo v novom kempe. Chatky sú tradičné bahenné a trstinové rondavels (tradičné africké kruhové obydlia s kuželovitou slamenou strechou), sú tu sprchy a latríny. Nachádzajú sa tu aj tradičné altánky (Insaka) Dixey, 2005).

Kawaza Village sa stala známou na miestnej i medzinárodnej úrovni a tento projekt sa stal úspešným projektom komunitného cestovného ruchu. Projekt je dosť propagovaný, napríklad na internetových stránkach *Robin Pope Safaris*, v sprievodcoch a v zahraničných novinách.

V roku 2004 bol počet návštevníkov 453 z toho 351 jednodňových a 102 turistov zostalo na noc. Čistý zisk bol v roku 2004 odhadnutý na 2 250 amerických dolárov. Určitá časť ziskov ide na sociálnu starostlivosť (sirotám a starším ľuďom vo forme potravín alebo diek), v roku 2004 to bolo 400 amerických dolárov. Okrem toho aj samotní turisti poskytujú dary, napríklad miestnej škole (ibid).

9.1.6 Kwale, Katoyana a Lyangu Campsites

Tieto tri kempy boli vybudované *African Parks Conservation* v Národnom parku Liuwa Plains v roku 2005. Kempy dostali do správy miestne komunity. Liuwa Plains je chránená oblasť a žije tu 20 000 ľudí. Kwale kemp je prevádzkovaný komunitou Mishulundu, Katoyana kemp komunitou Liuwa a kemp Lyangu komunitou Lumei-Salunda-Silanda. Kempy sú rovnaké, každý z nich má hygienické zariadenie s tečúcou vodou, sprchami a splachovacími toaletami. Každý kemp riadia dvaja sprievodcovia. Kempy ponúkajú prehliadky dedín a tradičné Lozi (kmeň) hudobné a tanečné vystúpenia. Väčšina turistov pochádza z južnej Afriky a len zlomok návštevníkov tvoria domáci turisti. *African Parks Conservation* sa stará o rezervácie v kempoch a o pridelovanie turistov do kempov. Kempy sú otvorené šesť mesiacov ročne (júl až december) ibid). V Národnom parku Liuwa Plains neexistuje žiadna iná možnosť ubytovania sa, okrem týchto troch kempov. Politika *African Parks Conservation* má politiku riadenia s cieľom udržať nízku návštevnosť z dôvodu ochrany životného prostredia a miestnych komunít.

Snaží sa obmedzovať napríklad počet vozidiel v každom kempe na päť vozidiel v tú istú chvíľu. Hrubý výnos v kempe Katoyana bol v období júl – november 2005 približne 2 960 amerických dolárov.

Kemp Kwale v rovnakom období mal hrubý výnos približne 1 950 amerických dolárov. Miestny predstavitelia podporujú činnosť African Parks Conservation, pretože vidia hmatateľné prínosy z cestovného ruchu. Miestne komunity si začínajú uvedomovať, že voľne žijúce zvieratá je potrebné chrániť (Dixey, 2005).

9.1.7 Mukuni Development Trust

Mukuni Development Trust bol založený v roku 2003 a nachádza sa v dedinke Mukuni v blízkosti mesta Livingstone. Tento projekt má väčšie príjmy než ostatné projekty komunitného cestovného ruchu. Príjem je tvorený nasledujúcimi turistickými aktivitami: *Mukuni Village Tour* (3 americké doláre za turistu); nachádzajú sa tu tri aktivity - dedinka Mukuni, Národný park Mosi-oa-Tunya a Viktóriine vodopády; rafting na rieke Zambezi (jeden americký dolár na klienta); vyhladkové lety vrtuľníkmi (spoločnosti platia mesačne 200 amerických dolárov) a ostatné turistické prenájmy. Väčšinu návštevníkov (90 %) tvoria medzinárodní turisti (ibid).

Prehliadka začína hlavným palácom náčelníka, pokračuje cez celú dedinu a končí na miestnom trhu. Občas je tento produkt cestovného ruchu predmetom kritiky, kvôli komercializácii a nedostatočnej autentickosti a kvôli veľkému počtu turistov. Okrem toho sú sťažnosti aj na nedostatočnú prístupovú cestu do dediny. V roku 2004 boli hrubé tržby Mukuni Development Trust približne 15 120 amerických dolárov. Finančné prostriedky boli vynaložené na školstvo, zdravotníctvo, drvičku a futbalový klub (ibid).

9.1.8 Nakapalayo Tourism Project

Nakapalayo je dedina, ktorá sa nachádza v blízkosti Národného parku Kasanka. Tento projekt vznikol v roku 2004 a pôvodná myšlienka vzišla od Mierového zboru dobrovoľníkov (*Peace Corps Volunteer*).

Nachádza sa tu šesť tradičných chát, ktoré majú vlastné latríny, ďalej šesť prístreškov s vaňami na kúpanie, oblasť na kempovanie, tradičný prístrešok (Insaka), kuchyňu, kanceláriu a sklad. Kvalita zariadení je veľmi vysoká, ale chatky sa nachádzajú na okraji dediny. Všetky objekty boli postavené miestnou komunitou za pol roka s malou finančnou pomocou od vonkajších zdrojov. Na začiatkové stavebné práce a materiály prispeli členovia Nakapalayo Tourism Project (bolo ich 17 a každý prispel 58 americkými dolármi). Okrem toho získal projekt peniaze od Robin Pope Safaris (225 amerických dolárov) a prijala nejaké úvery, ktoré už sú splatené, na nákup lôžok, sietí proti hmyzu, matracov apod. (Dixey, 2005).

Okrem ubytovania a kempovania, ponúka dedina možnosť výletov, ochutnávky tradičných jedál, zažiť kultúrne podujatia a dozvedieť sa niečo o miestnych remeslách. Propagácia prebieha prostredníctvom brožúr, turistických sprievodcov a miestnym rádiom. Medzi augustom 2004 a augustom 2005 mala dedina iba 31 návštevníkov a z toho len 25 prenocovaní. V roku 2004 boli hrubé tržby len 1 364 amerických dolárov. V prípade, že dedina bude mať vyššiu návštevnosť, poskytne Nakapalayo Tourism Project 25 % z čistého zisku na rozvoj materskej škôlky (ibid).

9.1.9 Natwange Community Campsite

Kemp bol otvorený v roku 2002 a nachádza sa v Mukungula GMA pri Národnom parku North Luangwa. Projekt bol zahájený a zrealizovaný North Luangwa Conservation Project za cenu približne 5 000 amerických dolárov. K vybaveniu kempu patrí kancelária, hygienické zariadenie, solárne vodné čerpadlo, vodnú nádrž. Pracovníci kempu postavili tradičný prístrešok (Insaka), kde plánujú predávať tradičné remeselné výrobky. Kemp ponúka prechádzky po lese a kultúrne vystúpenia. Kemp je otvorený celých sedem mesiacov v roku (máj až november) a v roku 2004 mal 68 návštevníkov, čo prinieslo približne 340 amerických dolárov hrubého zisku z čoho bol čistý zisk 118 amerických dolárov (ibid).

9.1.10 Nsobe Community Safari Campground

Safari kemp Nsobe bol založený v roku 1994 a nachádza sa v Chikuni GMA. Ponúka kempovanie alebo ubytovanie v piatich tradičných chatách s vlastným stravovaním. Medzi ďalšie zariadenia patrí kuchyňa a jedálenský kút, splachovacie záchody a latríny, ďalej má kemp oplotenie a používa solárnu energiu. Kemp je otvorený šesť mesiacov v roku (jún – november). V roku 2004 boli hrubé príjmy približne 600 amerických dolárov (Dixey, 2005).

9.1.11 Nsongwe Village

Dedina Nsongwe sa nachádza pri meste Livingstone. Prehliadky boli iniciované náčelníkom a dvomi miestnymi ubytovňami (Songwe Point Village a Taita Falcon Lodge) v roku 1999. V dedine je len jeden sprievodca, nachádza sa tu miestny trh, ale nie je tu hygienické zariadenie. V roku 2004 navštívilo dedinu 351 turistov, väčšina z nich boli medzinárodný turisti, ktorí boli ubytovaní v *Songwe Point Village* (70 %) a v *Taita Falcon Lodge* (25 %). Prehliadky priniesli približne 1 053 amerických dolárov hrubého zisku, z čoho bolo 828 čistého zisku. Zisk je vynaložený na miestne školy a kliniky (ibid).

9.1.12 Shantunka Village

Dedina sa nachádza v Severnej provincii v blízkosti Lusaky. K dispozícii je tradičný dom na ubytovanie turistov. Turisti sa zúčastňujú každodenných činností, ako je varenie, kopanie a nosenie vody. Väčšina turistov zostáva len na jednu alebo dve noci, ale niektorí klienti zostávajú aj niekoľko týždňov (ibid).

9.1.13 Simonga Village Tourism Project and Visit Fund

Dedina Simonga sa nachádza v Kazangule pri meste Livingstone a má dva odlišné projekty komunitného cestovného ruchu. Turistický projekt bol založený v roku 2005 hlavnou dámou (Inonge) a miestnym sprievodcom.

Projekt ponúka ubytovanie v miestnom dome, tradičnú kuchyňu, kultúrne podujatia, návštevu tradičného liečiteľa a školy, prechádzky prírodou, vrátane miestnych fariem a výlety na kanoe. Postavené boli tri tradičné prístrešky pre turistov a ďalších päť bolo v pláne. V roku 2005 od marca do septembra navštívilo dedinu 64 turistov, čo činilo príjem približne 840 amerických dolárov. Príjmy sa použili na zamestnanie sprievodcov, platenie režijných nákladov a postavenie tradičných domov, takže projekt v tú dobu ešte nebol v zisku (Dixey, 2005).

Village Visit Fund je samostatnou aktivitou generujúcou príjmy. V blízkosti dediny sa nachádza ubytovanie *River Club*, ktorý požaduje aby hostia ubytovaní u nich mohli cestovať do dediny, pretože dedina Mukuni je ďaleko. Prehliadka začína stretnutím s hlavnou dámou, pokračuje prechádzkou po dedine, ktorá je zakončená návštevou školy. *River Club* platí 0,45 amerického dolára za turistu za jednu hodinu prehliadky. V porovnaní s ostatnými dedinami v okolí mesta Livingstone je tento poplatok oveľa nižší. *River Club* sa zaviazal, že zvýši cenu v prípade, ak dedina prevezme iniciatívu a vyčistí ju od odpadkov, poskytne miestneho sprievodcu a opraví tradičný hlavný palác náčelníka Sukuti. V roku 2004 až 769 klientov *River Club* navštívilo dedinu, *River Club* tak do dediny prináša až 75 % turistov. Dedina je na treťom mieste, čo sa týka popularity, po Viktóriiných vodopádoch a plavbe po rieke Zambezi pri západe slnka (ibid).

9.1.14 Tikondane Community Centre

Toto centrum vzniklo v roku 1999, má 69 členov a sídlo blízko Katete vo Východnej provincii. Stredisko poskytuje zájazdy do mesta a dediny, výlety do Národného parku South Luangwa, kempovanie, ubytovanie v penzióne, reštauráciu, kultúrne podujatia, tradičné remeslá a návštevy rozvojových projektov ako sú miestne školy a centrum vzdelávania pre dospelých. Stredisko je propagované v niekoľkých brožúrach a sprievodcoch a má aj vlastné webové stránky. V roku 2004 ho navštívila iba hrstka turistov a boli to hlavne zambijskí podnikatelia (ibid).

9.2 Dokumenty prijaté vládou Zambijskej republiky

Vyhlásenie tretej republiky v Zambii, 2. novembra 1991, prinieslo okrem iného aj zmenu makroekonomického prostredia, liberalizáciu a nárast účasti súkromných firiem v ekonomike. Vláda tiež rozhodla, že rozvoj cestovného ruchu by mal byť vedený súkromným sektorom a zaviazala sa, že verejný sektor zaistí potrebné priaznivé prostredie pomocou vhodných politických opatrení a zlepšenia infraštruktúry. Vláda prijala aj podstatné inštitucionálne reformy, ktoré majú vplyv na všetky organizácie v oblasti cestovného ruchu vrátane *Zambia National Tourist Board, The National Heritage Conservation Commission, National Parks and Wildlife Service, National Museum Board*.

V roku 1997 bola vládou schválená politika v oblasti cestovného ruchu s cieľom podporovať účasť súkromného sektora v oblasti cestovného ruchu, zabezpečiť, že rozvoj cestovného ruchu bude ekologicky udržateľný, podporovať diverzifikáciu produktov cestovného ruchu, poskytovať investičné stimuly v oblasti cestovného ruchu a podporovať účasť vidieckeho obyvateľstva v odvetví cestovného ruchu (Taylor & Banda-Thole, 2013).

V roku 1997 prijala vláda v Zambii dokument *Politika turizmu, resp. cestovného ruchu pre Zambiu*. Dokument bol prijatý Ministerstvom turizmu. Z dokumentu som vybrala politické ciele vlády v oblasti cestovného ruchu.

Prioritné ciele vlády teda sú:

- zabezpečiť rast v odvetví cestovného ruchu prostredníctvom podpory súkromného sektora;
- zaistiť, aby bol rast v odvetví cestovného ruchu udržateľný z hľadiska životného prostredia a prístupný pre ďalšie generácie;
- diverzifikovať produkt cestovného ruchu tak, aby nebol založený len na prírode Zambie;
- uskutočniť potrebné legislatívne a organizačné zmeny s cieľom uľahčiť vývoj v odvetví cestovného ruchu;
- zvýšiť povedomie verejnosti o celoštátnom význame investícií do cestovného ruchu a do jeho propagácie;

- podporiť domáci cestovný ruch, voľný čas a rekreáciu;
- podporovať iniciatívy pre spoluprácu v regionálnom cestovnom ruchu;
- podporovať vhodné investičné stimuly do kultúrneho turizmu, produktu cestovného ruchu a zambijskej prírody;
- zlepšiť cestnú a železničnú infraštruktúru a infraštruktúru leteckej dopravy, telekomunikácie a iné podporné zariadenia, týkajúce sa oblasti cestovného ruchu;
- uľahčiť dostupnosť miestnych dodávok do cestovného ruchu;
- zlepšiť štátnu správu v oblasti cestovného ruchu tak, aby priemysel cestovného ruchu bol konkurencieschopný a životaschopný;
- podporovať a pomôcť miestnym obyvateľom Zambie vlastniť a riadiť hotely, chaty a ďalšie turistické zariadenia (Ministry of Tourism [Zambia], 1997).

9.2.1 *The Tourism and Hospitality Act no. 13 of 2015*

Zákon o cestovnom ruchu a pohostinstve bol prijatý zambijskou vládou v auguste 2015. Týmto zákonom sa ruší Zákon o cestovnom ruchu a pohostinstve z roku 2007 a ruší sa Zambia Tourism Board Akt z roku 2007.

Zákon zabezpečuje udržateľnosť rozvoja cestovného ruchu prostredníctvom efektívneho plánovania cestovného ruchu, riadenia, koordinácie a propagácie. Tento zákon je nástrojom, ktorý buduje prostredie umožňujúce a uľahčujúce rast odvetvia cestovného ruchu, tým, že zabezpečuje, že Zambia reaguje na meniace sa trendy v oblasti cestovného ruchu v konkurenčnom prostredí a v makroprostredí cestovného ruchu. Zákon ďalej zabezpečuje účinné mechanizmy pre spoluprácu medzi vládou, súkromným sektorom a miestnymi komunitami v oblasti udržateľnosti cestovného ruchu, prostredníctvom partnerstva verejného a súkromného sektora a účasti komunít (Government of Zambia, 2015a).

Zákon zabezpečuje integráciu cestovného ruchu do plánovania národného rozvoja, do procesov v oblasti rozpočtu a rozhodovacích procesov vzťahujúcich sa na rozvoj infraštruktúry, ochranu životného prostredia a na ochranu a posilnenie miestnych komunít.

Zákon posilňuje väzby a koordináciu medzi rozvojom cestovného ruchu a kľúčovými subsektormi ako je umenie, kultúra, dedičstvo, doprava, vzdelanie, energetika, lesníctvo, rybolov a riadenie vodných zdrojov a ochrana voľne žijúcich živočíchov prostredníctvom spolupráce celého vládneho sektora.

Zákon zabezpečuje, že hodnotový reťazec cestovného ruchu je obohatený o pozitívne väzby medzi cestovným ruchom a podpornými službami a sektormi, vrátane polície, príst'ahovaleckej a colnej politiky, zdravia a bezpečnosti.

Zákomom bola založená Zambijská agentúra pre cestovný ruch a ustanovená Rada agentúry a zabezpečená jej funkčnosť. Zákon reguluje politiku podnikania v oblasti cestovného ruchu a služieb v oblasti cestovného ruchu a presadzuje normy pre prevádzku podnikov a servis. Zákomom bol zriadený Fond pre rozvoj cestovného ruchu (Government of Zambia, 2015a).

9.2.2 *The Zambia Wildlife Act no. 14 of 2015*

Zákon o ochrane voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín bol prijatý zambijskou vládou v auguste 2015. Tento zákon ruší platnosť predchádzajúceho zákona o ochrane voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín z roku 1998.

Zákon zrušil pôsobenie *Zambia Wildlife Authority* (úrad pre ochranu voľne žijúcich živočíchov a rastúcich rastlín) a v rámci ministerstva zodpovedného za turizmus založil Oddelenie pre Národné parky a voľne žijúce zvieratá a rastúce rastliny (*Department of National Parks and Wildlife*). Okrem toho sa týmto aktom zabezpečí menovanie riaditeľa a ďalších úradníkov zodpovedných za vedenie Oddelenia pre Národné parky a voľne žijúce živočíchov a rastúce rastliny. Zákomom sa zriaďuje výbor *Wildlife Management Licencing Committee* (Government of Zambia, 2015b).

Zákon zabezpečuje zakladanie, riadenie a vedenie národných parkov a prírodných rezervácií. Okrem toho sa vláda zákonom zaväzuje k zachovaniu a posilneniu ekosystémov, voľne žijúcich živočíchov, biologickej diverzity a k zachovaniu objektov estetického, prehistorického, historického, geologického, archeologického a vedeckého charakteru v národných parkoch.

Vláda sa ďalej zaviazala k založeniu, kontrole a spolupráci s riadením spoločenstva *Community Partnership Parks* z dôvodu konzervácie a reštaurovania ekologických štruktúr. Zákon zabezpečuje udržateľné využívanie divočiny a efektívne riadenie ochrany divokej zveri v GMA oblastiach (Government of Zambia, 2015b).

Zákon posilní prínosy z GMA miestnym komunitám a voľne žijúcim živočíchom a zapojí miestne komunity do riadenia GMA. Zákon tiež zaistí rozvoj a implementáciu plánov riadenia, zabezpečí reguláciu agroturistiky. Zákon zabezpečuje licencie a povolenia na lov, a kontrolu spracovania zvierat, stanovuje pravidlá obchodu, importu a exportu voľne žijúcich zvierat a ich trofejí.

Zákon ustanovuje implementáciu Dohovoru o medzinárodnom obchode s ohrozenými druhmi živočíchov a rastlín; Dohovoru o mokradiach majúcich medzinárodný význam, najmä ako biotopy vodného vtáctva; Dohovoru o biologickej diverzite; Dohody z Lusaky o presadzovaní opatrení zameraných na ilegálny obchod s voľne žijúcimi živočíchmi a voľne rastúcimi rastlinami. Okrem toho sa vláda zaviazala implementovať všetky medzinárodné nástroje (dohovory, dohody) v oblasti ochrany voľne žijúcich živočíchov a rastúcich rastlín, prijaté medzinárodnými organizáciami, v ktorých je Zambia členom (Government of Zambia, 2015b).

9.2.3 Policy for National Parks and Wildlife in Zambia

Ďalším vládny dokumentom prijatým zambijskou vládou je Politika pre národné parky a voľne žijúce živočíchy a voľne rastúce rastliny v Zambii. Tento dokument vydalo Ministerstvo turizmu v roku 1998. V súlade so záväzkom k zlepšeniu udržateľného ľudského blahobytu, k zachovaniu a využívaniu obnoviteľných zdrojov v Zambii rozumne, sa vláda zaviazala uskutočňovať takúto politiku pre voľne žijúce živočíchy a voľne rastúce rastliny.

Vláda sa týmto dokumentom zaviazala:

- udržiavať ekologickú a estetickú integritu národných parkov, ktoré sú hlavnou ukážkou národnej biodiverzity a ekosystémov;

- poskytovať primeranú ochranu ďalším významným ekologickým typom a druhom a miest ich výskytu, ktoré buď nie sú zastúpené alebo sú nedostatočne zastúpené v národných parkoch, prostredníctvom prijímania vhodných opatrení a postupov v oblasti hospodárenia s pôdou;
- podporovať udržateľné využívanie voľne žijúcich živočíchov a rastlín a miesta ich výskytu v súlade s politikou pre voľne žijúce živočíchy a rastúce rastliny, prostredníctvom prijatia vhodných právnych a ekonomických inštitúcií, ktoré povzbudzujú ľudí k zachovávaniu a využívaniu prírodných zdrojov správne a rozumne;
- zaistiť čo najužšiu zodpovednosť medzi prínosmi z ťaženia zdrojov a prosperitou pre zdroje;
- podporovať povedomie verejnosti o problematike voľne žijúcich zvierat a rastúcich rastlín a podporovať blízky vzťah medzi zachovaním prírodného prostredia a socioekonomickým prostredím;
- udržiavať a posilniť záväzok vlády k problému riadeného výskumu a sledovania ekologických a socioekonomických parametrov, ktoré ovplyvňujú udržateľné hospodárenie s voľne žijúcimi živočíchmi a rastúcimi rastlinami a rast životaschopného priemyslu založeného na ňom;
- podieľať sa na medzinárodných zmluvách a dohodách, ktoré sú v súlade so zambijskou politikou pre zachovanie prírodného prostredia a jeho využívania;
- vyvinúť nákladovo efektívny, adaptívny právny a správny inštitucionálny rámec pre správu národných parkov a ochranu voľne žijúcich živočíchov a rastúcich rastlín, ktorý uznáva zvláštne ekologické a ekonomické atribúty zdrojov a rozdielnosť politických cieľov vo vnútri aj mimo národných parkov;
- vypracovať plány na základe jasných politických cieľov pre riadenie zdrojov a rozvoj priemyslu založenom na ochrane voľne žijúcich živočíchov a zachovaní ekosystémov;

- podporovať hodnotu voľne žijúcich živočíchov a rastúcich rastlín z finančného hľadiska, s cieľom zaistiť, aby ochrana voľne žijúcich živočíchov a rastúcich rastlín nebola podhodnotená kvôli nevhodným právnym a finančným inštitúciám (Ministry of Tourism [Zambia], 1998).

10 Možné dopady cestovného ruchu v Zambii

V tejto časti sa zameriam na dopady cestovného ruchu v Zambii. Stručne charakterizujem pozitívne dopady cestovného ruchu. Ďalej charakterizujem negatívne dopady cestovného ruchu na životné prostredie a sociálnokultúrne dopady cestovného ruchu v Zambii.

10.1 Pozitívne dopady cestovného ruchu

Medzi pozitívne dopady cestovného ruchu patrí ekonomický rast regiónu, vďaka rastu príjmov, zamestnanosti a prílevu investícií. Ďalším pozitívom je zlepšenie manažmentu životného prostredia a plánovania v danom regióne, čo vedie k zlepšeniu ochrany prírodných oblastí, k rozvoju cestovného ruchu, k menšiemu plytvaniu prírodnými zdrojmi a k znižovaniu tlaku na životné prostredie (European Environment Agency, 2014).

Pozitívnym vplyvom cestovného ruchu je aj zvyšovanie povedomia o životnom prostredí. Turizmus totiž privádza ľudí do bližšieho kontaktu s prírodou, zvyšuje povedomie o hodnote prírody a koniec koncov vedie k lepšiemu sa správaniu k životnému prostrediu, čo môže mať za následok zastavenie úbytku biodiverzity (ibid).

Zavádzanie regulačných opatrení, tiež patrí medzi pozitíva cestovného ruchu. Napríklad reguláciou denného počtu návštevníkov prispievajú ku kompenzácii negatívnych dopadov cestovného ruchu a znižujú negatívne dopady na prírodné zdroje. Premena a obnova opustených priemyselných oblastí či tzv. *brownfields* na zábavné parky pre turistov. Ďalším pozitívnym dopadom cestovného ruchu je neustály rozvoj certifikačných programov na ochranu a zlepšenie kvality životného prostredia a trvalo udržateľného rozvoja (ibid).

Medzi pozitívne psycho-sociologické dôsledky cestovného ruchu patrí rozvíjanie pozitívnych postojov ľudí voči sebe navzájom, spoznávanie nových kultúr a zvykov, znižovanie negatívneho vnímania a rušenie stereotypov, rozvíjanie priateľstva medzi rôznymi kultúrami. Cestovný ruch prispieva k rozvoju hrdosti, uznania, porozumeniu, rešpektu a tolerancie každej kultúry. Cestovný ruch zvyšuje úctu medzi domácimi obyvateľmi a turistami (European Environment Agency, 2014).

10.2 Negatívne dopady cestovného ruchu na životné prostredie

Dopady cestovného ruchu môžeme triediť na ekonomické, fyzické a sociálne, pričom dopady na životné prostredie spadajú pod tie fyzické. Klasifikácia environmentálnych dopadov cestovného ruchu je pomerne zložitá, z dôvodu ich rozmanitosti, geografickej rôznorodosti a sezónnosti (Wong, 2004).

Environmentálne dopady môžu byť podľa Wonga (2004) klasifikované z rôznych hľadísk. Ide o:

1. členenie na kategórie, ktoré súvisia s prítlačivosťou a atraktivnosťou fyzikálneho, biologického, sociálne-ekonomického, prírodného a kultúrneho prostredia pre turistov;
2. členenie z hľadiska povahy dopadov v čase alebo priestore – krátkodobé a dlhodobé dopady, pozitívne a negatívne dopady, lokálne, regionálne a globálne dopady, priame a nepriame dopady;
3. členenie podľa zložiek životného prostredia – priame dopady na pôdu, minerály, fosílie, vodné zdroje, faunu, flóru, celkovú estetiku krajiny a na kultúrne prostredie.

Negatívne dopady cestovného ruchu na životné prostredie sa dajú rozdeliť na päť oblastí: fauna a flóra, znečistenie, erózia, vyčerpanie prírodných zdrojov a vizuálna (estetická) stránka krajiny.

10.2.1 Fauna a flóra

Potenciálnymi následkami dopadov cestovného ruchu na faunu a flóru môže byť zničenie a narušenie miest, kde sú zvieratá zvyknuté sa rozmnožovať, zabíjanie zvierat kvôli lovu a kvôli suvenírom, zmeny vo vegetácii kvôli výstavbe turistických zariadení (Batta, 2000).

Výstavba infraštruktúry pre cestovný ruch má azda najväčší vplyv na narušenie prirodzeného ekosystému krajiny. Vytvorenie infraštruktúry vyžaduje veľa priestoru, ktorý je často poskytovaný na úkor ekosystému. Rovnako kopanie a ťažba stavebných materiálov spôsobujú nezvratné škody na krajine. Prirodzená vegetácia môže byť poškodená v dôsledku pošliapania turistami alebo zničená turistickými vozidlami. Tieto aktivity môžu spôsobiť škody ako je erózia pôdy kvôli pošliapaniu, deforestácia, ohrozenie voľne žijúcich živočíchov a ohrozenie kultúr (ibid).

10.2.2 Znečistenie

Potenciálnymi následkami môže byť znečistenie vodných zdrojov prostredníctvom vypúšťania odpadových vôd, únikov ropy alebo benzínu. Podzemné vody môžu byť znečistené aj nadmerným používaním pesticídov a umelých hnojív na udržiavanie trávnikov a golfových ihrísk (ibid).

Ďalším možným dopadom je znečistenie ovzdušia. K nemu môže dochádzať pri výstavbe budov, turistických zariadení a infraštruktúry, tiež prostredníctvom emisií z dopravných prostriedkov (autá, lietadlá, lode), a prostredníctvom spaľovania fosílnych palív kvôli vykurovaniu alebo osvetleniu. Vplyv cestovného ruchu na kvalitu ovzdušia je o to horší než znečistenie vody, že má oveľa širší rozmer, dokonca globálny, vďaka leteckej doprave. Do tejto oblasti sa radí aj tzv. hluková záťaž, ktorá je spôsobená napríklad zvýšenou premávkou kvôli preprave turistov alebo aktivitami turistov, ako sú vodné športy či hlasná hudba v reštauráciách alebo kluboch (ibid).

10.2.3 Erózia

Potenciálnym následkom môže byť zhutnenie pôdy spôsobujúce eróziu, zvýšenie rizika výskytu zosuvov pôdy, zvýšenie rizika výskytu lavín a zosuvy pôdy na brehoch rieky. Zhutnenie pôdy je spôsobené pošliapávaním ciest v okolí pamiatok a prírodných zaujímavostí. Z toho vyplýva, že na eróziu spôsobenú cestovným ruchom má najmä pešia turistika, jazdecká turistika (kone) a táborenie. Na erózii sa takisto podieľa výstavba infraštruktúry cestovného ruchu (výstavba budov, komunikácie a ubytovacích zariadení) Batta, 2000).

10.2.4 Prírodné zdroje

Potenciálnymi následkami dopadov cestovného ruchu môže byť vyčerpanie podzemných a povrchových vôd. Ďalej to môže byť vyčerpanie fosílnych palív na výrobu energie a vyčerpanie nerastných surovín, ktoré sa používajú ako stavebný materiál. Rastúce aktivity v cestovnom ruchu môžu viesť k vyčerpaniu obnoviteľných a neobnoviteľných zdrojov ako je stavebný materiál, lesy, voda. V rozvojových krajinách je stupeň ohrozenia lesov vyšší než v rozvinutých, kvôli nedostupnosti alternatívnych zdrojov energie. Dopyt po dreve pre stavebné účely a veľmi krátke vegetačné obdobie takisto vedie k degradácii lesov a odlesňovaniu (ibid).

Vegetácia môže byť ovplyvnená aj obchodom so suvenírmi. Vyrábanie suvenírov z dreva prispieva k deforestácii, kvôli zvieracím kožiam, krídlam a iným častiam, z ktorých sa dajú suveníry vyrábať, dochádza k vyvražďovaniu veľkého množstva zvierat. Najmä v Afrike je problém pytlactva v prírodných rezerváciách veľmi rozšírený. Takisto prítomnosť turistov narúša prirodzený vzťah dravec – korisť, čo spôsobuje ekologickú nerovnováhu (ibid).

10.2.5 Vizuálna (estetická) stránka krajiny

Potenciálnymi následkami môže byť narušenie vzhľadu krajiny, spôsobené znečistením prírody a ulíc odpadkami od turistov, zapáchajúcimi kanalizačnými splaškami alebo zle navrhnutými, skonštruovanými či zanedbanými a schátranými budovami (ibid).

Vo väčšine rozvojových krajín je veľkým problémom likvidácia kvapalného a tuhého odpadu, ktorý je produkováný odvetvím cestovného ruchu (Neto, 2003).

10.3 Sociokultúrne dopady cestovného ruchu

Sociokultúrne vplyvy cestovného ruchu sa na rozdiel od environmentálnych dopadov neprejavujú tak jasne a priamo, ťažšie sa identifikujú a merajú, sú menej medializované a zatiaľ nedostatočne preskúmané. Sociokultúrne dopady majú subjektívny a latentný charakter, preto je ťažké ich monitorovať. Napríklad dopad na kultúrnu identitu miestnych obyvateľov alebo proces tzv. akulturácie, ktorá je vyvolaná alebo posilnená cestovným ruchom. Samozrejme vplyvy cestovného ruchu na prírodné prostredie a sociokultúrne prostredie sa navzájom ovplyvňujú, sú na seba naviazané (Pásková, 2009).

10.3.1 Sociálne dopady

Medzi najčastejšie sociálne dopady vyvolané v destinácii cestovného ruchu zaradujeme demonštračný efekt, marginalizáciu miestneho obyvateľstva a turistickú iritáciu.

Demonštračný efekt znamená, že turisti ovplyvňujú správanie miestnych obyvateľov, a tí sa potom snažia stotožniť s turistami. Prítomnosť turistov stimuluje zmeny v správaní, postojoch, štýle obliekania, životnom štýle, náboženskej viere, tradíciách a zvykoch miestneho obyvateľstva. Pod demonštračný efekt zaradujeme ešte tzv. efekt módnosti a dualizáciu spoločnosti (Cooper, 2008).

Efekt módnosti ovplyvňuje výber turistickej destinácie, či už návštevníkmi alebo investormi, kvôli spôsobu propagácie. To znamená, že destinácie sú propagované ako populárne, žiaduce a moderné. Prispieva tomu prezentovanie destinácii a produktov cestovného ruchu v médiách, na rôznych veľtrhoch a aj prezentovanie samotnými cestovnými agentúrami (Pásková, 2009).

Táto tzv. módnosť destinácie prispieva k zvyšovaniu priestorovej koncentrácie návštevníkov, čo má samozrejme negatívne dopady na miestne obyvateľstvo.

Dualizácia spoločnosti, je proces rozdelenia spoločnosti na dve socioekonomické triedy – na bohatých a chudobných. Tento efekt vzniká v často navštevovaných destináciách cestovného ruchu, kedy vrstva podnikateľov z cestovného ruchu profituje, ale ostatné miestne obyvateľstvo trpí zvýšenými životnými nákladmi kvôli inflácii spôsobenej cestovným ruchom (Pásková, 2009).

Marginalizácia obyvateľstva znamená proces vytlačania miestnych obyvateľov z významných, väčšinou historických, častí sídel alebo z ekonomických a sociálne lepších pozícií. Taktiež uspokojovanie potrieb miestnych obyvateľov býva často odsúvané na posledné miesta v rámci regionálnej a hospodárskej politiky.

Dôsledkom tohto procesu je teda vytlačanie miestnych obyvateľov do periférnych zón destinácie a na okraj spoločnosti, či už ekonomicky alebo spoločensky. Táto situácia máva za následok zvýšený výskyt sociálne patologických javov ako je prostitúcia, kriminalita, toxikománia a gamblerstvo (ibid).

Turistická iritácia je proces negatívneho vývoja vzťahov miestnych obyvateľov k návštevníkom danej destinácie. Jedná sa o mieru nevraživosti miestnych obyvateľov vo vzťahu k návštevníkom (ibid). Pri pokuse o zmeranie úrovne podráždenia, ktorá je spôsobená kontaktom medzi turistami a miestnymi obyvateľmi, vypracoval Doxey (1991) Index, ktorý pozostáva z niekoľkých stupňov. Ide o eufóriu, apatiu, znechutenie a antagonizmus (Cooper, 2008).

10.3.2 Etnické dopady

Etnocída je proces vyhladzovania určitých prvkov typických pre miestne etnikum, ktorý spôsobuje pôsobenie aktívneho cestovného ruchu, uspokojovanie potrieb návštevníkov a požiadaviek investorov (Pásková, 2009). Nejedná sa teda o fyzické vyhladenie etnika (ako pri genocíde), ale o potlačenie jeho osobitých prejavov (Zelenka & Pásková, 2012).

Xenofóbia predstavuje strach a obavy z cudzincov, iných rás a neznámych miest. Cestovný ruch síce môže prispievať k prekonávaniu xenofóbie, ale môže ju zvyšovať napríklad tým, že sa návštevníci chovajú nadradene, tiež nepochopením inej komunity a marginalizáciou miestnych obyvateľov (Pásková, 2009).

10.3.3 Kultúrne dopady

Medzi kultúrne dopady patrí akulturácia, inscenizácia, komercializácia zdrojov cestovného ruchu a komodifikácia zdrojov cestovného ruchu.

Akulturácia vzniká, keď skupiny jednotlivcov z odlišných kultúr prichádzajú medzi sebou do trvalého kontaktu. Akulturácia spôsobuje zmeny v pôvodných kultúrnych vzorcoch správania jednej alebo oboch skupín. K akulturácii dochádza najmä pri kontakte silnejšej a slabšej kultúry, čo znamená, že jej vznik je najpravdepodobnejší medzi kultúrami rozvinutého a rozvojového sveta. Turisti, ktorí väčšinou pochádzajú z rozvinutých krajín, ovplyvňujú miestnych obyvateľov z chudobnejších, rozvojových krajín. Akulturácia vzniká najmä v dôsledku príchodu nových technológií, modernizácie a rozvoja. Kvôli neustálemu kontaktu miestnych obyvateľov s turistami, sú kultúry ovplyvnené tým, že ľudia si vymenili medzi sebou potraviny, recepty, hudbu, odevy a technológie. Akulturácia môže mať okrem pozitívneho vplyvu (rozvoj, hygienické návyky, znalosť jazykov) aj negatívny vplyv na miestnu kultúru, čo vedie k celkovej asimilácii domorodých ľudí s dominantnou kultúrou (Reisinger, 2009).

Inscenizácia býva inak označovaná termínmi ako hraná pôvodnosť, falzifikácia priestoru a času alebo falošná kultúra. Jedná sa o komerčne podnietené predvádzanie tradícií a obyčají zvyčajne v zmysle vžitých predstáv návštevníkov o kultúre určitého etnika. Týmto dochádza k narušovaniu autentických prvkov miestnej kultúry a k oživovaniu už neuskutočňovaných tradícií a zvykov, ktoré sa označujú ako pseudoudalosti či pseudoatraktivity (Pásková, 2009).

V destináciách sa takto vytvoria dva svety, a to inscenizovaný pre návštevníkov a reálny svet miestnej komunity. Ako príklady môžeme uviesť obradné tance domorodcov (predvádzané indické svadby, africké tance), náboženské slávnosti (predvádzanie pohrebných obradov), využívanie tradícií divokého západu v USA (westernové mestečká), či španielske fiesty (ľudové slávnosti) *ibid*).

Folklorizácia je neprimerané zdôrazňovanie a umelé oživovanie prvkov ľudovej kultúry sa nazýva folklorizácia. Je to špecifická forma inscenizácie. Ide napríklad o tance v ľudových krojoch, ľudové slávnosti, ktoré už nemajú nič spoločné s reálnym životom miestnej komunity. Fasádizmus je materiálnym prejavom folklorizácie, kedy je vzhľad exteriéru budov, dokonca celých ulíc, upravený podľa historického vzhľadu (Pásková, 2009).

Komercializácia zdrojov cestovného ruchu je proces zaraďuje primárne zdroje cestovného ruchu do jeho ponuky, to znamená do produktu cestovného ruchu, pričom dochádza k potláčaniu napríklad kultúrnych, estetických, duchovných, pietnych, výchovných, vzdelávacích a etických aspektov (ibid).

Komodifikácia je proces, kedy sa z miestnej kultúry kvôli cestovnému ruchu stane komodita. Náboženské obrady, tradičné etnické obrady a slávnosti sú redukované a dezinfikované, aby sa vyhovelo očakávaniam turistov. Ako náhle sa destinácia predáva ako produkt (komodita) cestovného ruchu a dopyt turistov po suveníroch, umení, zábave a ďalších komoditách je stále väčší, môže to spôsobiť zásadné zmeny v oblasti ľudských hodnôt miestneho obyvateľstva. Posvätné miesta a objekty nemusia byť rešpektované, ak sú vnímané ako tovar, s ktorým sa obchoduje (UNEP, 2015).

Stereotypizácia kultúry znamená proces zblížovania miestnej kultúry s kultúrou globálnou, a to formou demonštračného efektu, ktorý je sprostredkovaný medzinárodným obchodom, informačnými zdrojmi, technológiami, návštevníkmi danej destinácie a samotným rozvojom cestovného ruchu (Pásková, 2009).

Strata autenticity je proces kedy mizne alebo sa oslabuje pôvodnosť, reálnosť, pravdivosť určitého prostredia. Negatívnym dopadom práve komerčného cestovného ruchu je napríklad postupná strata miestnej kultúry, historických špecifik, architektúry, všedného života miestnych obyvateľov a upomienkových predmetov (ibid).

Medzi kultúrne dopady cestovného ruchu patrí aj poškodzovanie materiálnych kultúrnych hodnôt turistickým vandalizmom, hlavne v objektoch historického významu (nápisy a grafity na stenách objektov) alebo nepovolený zber archeologických nálezov (Pásková, 2009).

Udržateľný turizmus môže znížiť dopady turizmu niekoľkými spôsobmi, ako napríklad: získavaním informácií o kultúre, politike a ekonomike miestnych komunít, ktoré turisti navštívia; rešpektovaním a zachovávaním kultúrneho dedičstva, tradičných hodnôt, miestnych tradícií a zvykov; porozumením a toleranciou miestnej kultúry; podporovaním integrity miestnych kultúr; podporovaním miestnej ekonomiky kúpou miestnych výrobkov; používaním najmenšieho možného množstva neobnoviteľných zdrojov; zachovaním zdrojov interakciou s podnikmi, ktoré sú šetrné k životnému prostrediu (Tomescu, 2014).

Aj napriek tomu, že je udržateľný cestovný ruch miernejší než neudržateľný cestovný ruch, môže mať určité negatívne dopady na životné prostredie a na sociálnokultúrne prostredie miestnych obyvateľov. Medzi tieto dopady v Zambii sa radí napríklad presídlenie miestnych obyvateľov, jazda na slonoch, ktoré môžu byť kvôli tomu týrané a spotreba veľkého množstva vody turistami.

Rozvoj cestovného ruchu spôsobil, že mnoho komunít bolo nútené presídlených. Domorodé skupiny, ľudia žijúci v neformálnych osadách alebo ľudia, ktorí nemajú oficiálny list vlastníctva k ich pôde sú zvlášť náchylní k presídleniu alebo k strate prístupu k pôde a vode nevyhnutných pre ich živobytie. K takémuto presídleniu často dochádza bez akéhokoľvek varovania, náhrady alebo alternatívneho ustanovenia (Tourism Concern, 2016).

Vláda a súkromné spoločnosti prinútili mnoho domorodých kmeňov opustiť svoju zdedenú pôdu, kvôli národným parkom a ekoturizmu. Neformálne osady sú zrovnávané so zemou kvôli rôznym projektom.

Ekologickí aktivisti v Zambii sa obávajú o úlohu, ktorú budú chudobní ľudia, hlavne tí žijúci vo vidieckych oblastiach, hrať v rastúcej ekonomike Zambie. Organizácia *Save the Environment and People Agency (SEPA)*, presadzuje udržateľné riadenie životného prostredia a verí, že je potrebné uvedomiť si vážnu situáciu vidieckych komunít, ktoré sú často presídľované kvôli obchodným a turistickým aktivitám. Tvrdia, že viac investícií tiež znamená zvýšené presídľovanie ľudí žijúcich na vidieku (Tourism Concern, 2016).

Jazda na slonoch je obľúbená turistická aktivita, kvôli tomu, že slony sú najväčšími suchozemskými cicavcami, sú inteligentné, sociálne a emocionálne. Slony, ktoré sa využívajú na takéto výpravy, sú často týrané a tvrdo trénované. Mnoho ľudí si uvedomuje, že je potrebné vyhnúť sa tejto turistickej aktivite, preto už niekoľko tour operátorov prestalo ponúkať jazdy na slonoch ako turistickú aktivitu (ibid).

Faktom je, že turisti využívajú viac vody než bežný spotrebiteľ. Podľa OSN, priemerný turista použije toľko vody za 24 hodín, koľko by použila tretina dedičanov z celého sveta na pestovanie ryže po dobu 100 dní. Turisti potrebujú neobmedzený prístup k vode, pretože sú na to zvyknutí doma a na dovolenke chcú využívať veľké množstvo vody – na pitie, kúpele, sprchy, bazény, rôzne fontány a mať okolo seba zelené trávniky, atď. Voda je v rozvojových krajinách často vzácnou komoditou. Viac ako dve miliardy ľudí nemá prístup k čistej vode a hygienickým zariadeniam a 80 % všetkých úmrtí v rozvojovom svete je spojených s nedostatkom vody (ibid).

11 Záver

Cieľom práce bolo priblížiť problematiku cestovného ruchu v Zambii. Čiastkové ciele tejto práce boli naplňované postupne v jednotlivých kapitolách práce. V tejto časti práce teda zhodnotím, či sa stanovené výskumné otázky potvrdili alebo nie.

Zo získaných informácií sa Výskumná otázka 1 dá potvrdiť a to rovno z viacerých dôvodov. Udržateľný cestovný ruch je založený na troch pilieroch udržateľnosti. Jedným z nich je udržateľnosť ekonomického prostredia a druhým je udržateľnosť sociálnokultúrneho prostredia. Znamená to, že rozvoj cestovného ruchu je ekonomicky efektívny a zároveň dbá na kultúru a hodnoty miestneho obyvateľstva a posilňuje identitu komunity. Ďalším dôvodom je, že medzi ciele presadzovania udržateľného cestovného ruchu patrí zlepšenie kvality života miestneho obyvateľstva. Jedným z atribútov udržateľného cestovného ruchu je, že na rozhodovaní o príprave aktivít sa podieľajú spolu s odborníkmi aj miestni obyvatelia a podnikatelia, čo samozrejme vytvára pracovné miesta a poskytuje možnosti pre miestnych podnikateľov k zvyšovaniu ekonomickej efektivity. Medzi atribúty udržateľného cestovného ruchu patrí aj využívanie miestnej pracovnej sily v cestovnom ruchu, čo prispieva k znižovaniu chudoby. Jedným z dôkazov, že sa Výskumná otázka 1 potvrdila je, že do udržateľného cestovného ruchu sa radí tzv. zelená (vidiecka) turistika. Význam tejto turistiky spočíva v zachovaní, obnove a rozvoji vidieka, vo vytváraní pracovných príležitostí pre vidiecke obyvateľstvo, v rozvoji malých a stredných podnikov.

Keďže Zambia patrí medzi najchudobnejšie štáty v Afrike, v podstate aj vo svete, práve vidiecka turistika by mohla byť odpoveďou na zníženie v Zambii, pretože práve ona vytvára pracovné príležitosti pre najchudobnejšie vrstvy obyvateľstva. Pravdou je, že vidiecke oblasti v Zambii, ktoré boli závislé len na poľnohospodárstve, hľadajú nový zdroj príjmov. Riešením by preto mohol byť práve rozvoj vidieckej turistiky a ekoturizmu. Zambijská vláda sa v tomto smere zaviazala prijímať také stratégie, ktoré vyžadujú zapojenie vidieckych komunít, taktiež využívať prírodné bohatstvo a kultúrne dedičstvo efektívne.

Čo sa týka Výskumnej otázky 2 – či je potenciál Zambie v oblasti udržateľného cestovného ruchu dostatočne využitý – sa na základe dostupných informácií nepotvrdila. Potenciál turizmu v Zambii teda nie je dostatočne využitý. Zambia má veľký turistický potenciál, ktorý spočíva v jej prírodných zdrojoch, z ktorých väčšina je ešte nevyužitá a nedotknutá. Približne 30 % celkového územia je vyhradeného pre voľne žijúce živočíchy. Nachádza sa tu veľké množstvo národných parkov, nádherných vodopádov, najmä Viktóriine vodopády mnoho prírodných oblastí, ktoré by mohli byť využité pre rozvoj cestovného ruchu. Aj kvôli tomu je v Zambii šanca využívať šetrné formy cestovného ruchu, ktoré sú založené na pobyte v prírode a pozorovaní voľne žijúcich živočíchov. Výskumná otázka 2 sa nepotvrdila z dôvodu, že z 20 národných parkov sú len 4 plne rozvinuté pre obchodné účely cestovného ruchu a Komisia pre národnú ochranu pamiatok v Zambii má zoznam s viac ako 1700 potenciálnymi miestami pre rozvoj cestovného ruchu, ktoré sú stále nevyužitú.

Tým, že sa Výskumná otázka 2 nepotvrdila, môžeme zhodnotiť Výskumnú otázku 3. Prvá časť Výskumnej otázky 3, ktorá sa týka vlády a jej opatrení v oblasti udržateľného cestovného ruchu sa nedá až tak jednoznačne potvrdiť, či vyvrátiť.

Zambijská vláda prijala niekoľko dokumentov, v ktorých sa zaviazala ísť cestou udržateľného cestovného ruchu. Ide o dokumenty *Politika cestovného ruchu pre Zambiu*, *Zákon o cestovnom ruchu a pohostinstve*, *Zákon o ochrane voľne žijúcich živočíchov a rastúcich rastlín* a ďalší dokument *Politika pre národné parky a voľne žijúce živočíchy a rastúce rastliny*. V týchto dokumentoch sa zaviazala podporovať súkromný sektor v odvetví cestovného ruchu, presadzovať udržateľnosť, podporovať a pomáhať miestnym obyvateľom Zambie vlastniť a riadiť hotely, chaty a turistické zariadenia.

Vláda sa tiež zaviazala k ochrane životného prostredia, podporovať udržateľné využívanie národných parkov atď. Podľa mňa by sa toho ešte stále dalo urobiť zo strany vlády viac. Dôležité, ale je, že zambijská vláda ide správnou cestou v oblasti udržateľnosti cestovného ruchu.

Druhá časť Výskumnej otázky 2 sa zaoberá projektmi v oblasti udržateľného cestovného ruchu. Táto Výskumná otázka sa nepotvrdila. Myslím, si, že projektov realizovaných v oblasti udržateľného cestovného ruchu je stále málo. Väčšina projektov, ktoré som vyhládala mala charakter „tvrdého“ cestovného ruchu, takže výstavba veľkých hotelových komplexov, ktoré zaberajú veľké plochy pôdy. Z úspešných projektov realizovaných na báze udržateľného cestovného ruchu sú to napríklad *Chiawa Community Camp*, *Kabwata Cultural Village*, *Kawaza Village Tourism Project*, *Mukuni Development Trust*, *Nakapalayo Tourism Project* a ďalšie. Budúcnosť Zambie vidím v realizovaní väčšieho počtu projektov, ktoré budú založené na vidieckej turistike, ekoturizme a ďalších šetrných formách cestovného ruchu.

12 Literatúra

- BATTA, R. N. *Tourism and the Environment: A Quest for Sustainability: with Special Reference to Developing Countries, and Policy Analysis on Himachal Pradesh*. Nové Dillí: Indus Publishing Company, 2000. ISBN 8173871108.
- CASTELLANI, V. & SERENELLA, S. *Sustainable tourism as a factor of local development*. Trento: Tangram, 2009. ISBN 9788864580012.
- CENTRAL STATISTICAL OFFICE [ZAMBIA], MINISTRY OF HEALTH [ZAMBIA] & ICF INTERNATIONAL. *Zambia Demographic and Health Survey 2013-14* [online]. 2014 [cit. 2016-03-04]. Dostupné z: <https://goo.gl/vhAe1a>
- CIA. *The World Factbook* [online]. 2015 [cit. 2015-12-15]. Dostupné z: <https://goo.gl/1qXdQ>
- COMESA. *Sustainable Tourism Development Framework* [online]. 2012 [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://goo.gl/SmCqGX>
- COOPER, CH. *Tourism: principles and practice*. 4. vyd. Harlow, England: Prentice Hall Financial Times, 2008. ISBN 9780273711261.
- DIXEY, L. *Inventory and Analysis of Community Based Tourism in Zambia* [online]. 2005 [cit. 2016-04-30]. Dostupné z: <http://goo.gl/G91pHj>
- EMBASSY OF IRELAND. *Zambia Country Strategy Paper 2013 - 2017* [online]. 2013 [cit. 2016-03-22]. Dostupné z: <https://goo.gl/Gh6jFt>
- EUROPEAN ENVIRONMENT AGENCY. Report on feasibility for regular assessment of environmental impacts and sustainable tourism in Europe [online]. 2014 [cit. 2016-04-11]. Dostupné z: <https://goo.gl/Mtb3tM>
- FERENČÍKOVÁ, S., L. MICHNÍK & J. ŠESTÁK. *Priame zahraničné investície: vnútorné a medzinárodné súvislosti*. Bratislava: Sprint, 1997. ISBN 8088848091.
- FIRESTONE, M. *Watching Wildlife Southern Africa*. 2. vyd. Victoria: Lonely Planet Publications, 2009. ISBN 9781741042108.

- GOELDNER, CH. R. & J. RITCHIE. *Cestovní ruch: principy, příklady, trendy*. Brno: BizBooks, 2014. ISBN 978-80-265-0298-2.
- GOVERNMENT OF ZAMBIA. *The Tourism and Hospitality Act no. 13 of 2015* [online]. 2015a [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://goo.gl/8wQkti>
- GOVERNMENT OF ZAMBIA. *The Zambia Wildlife Act no. 14 of 2015* [online]. 2015b [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://goo.gl/zW4ql6>
- GRAY, W. *Zambia and Victoria Falls*. Londýn: New Holland Publishers, 2007. ISBN 9781845378134.
- IMF. *Fifth National Development Plan* [online]. 2006 [cit. 2016-04-15]. Dostupné z: <http://goo.gl/3Yl3iF>
- KALZ, J. *Victoria Falls (Natural Wonders of the World)*. Minnesota: The Creative Company, 2004. ISBN 1583413278.
- KOTÍKOVÁ, H. *Nové trendy v nabídce cestovního ruchu*. Praha: Grada, 2013. ISBN 9788024746036.
- MICHLER, I. *Victoria Falls & surrounds: the insider's guide*. London: New Holland [distributor], 2007. ISBN 1770073612.
- MINISTRY OF FINANCE [ZAMBIA]. *Revised Sixth National Development Plan 2013 - 2016* [online]. 2014 [cit. 2016-04-22]. Dostupné z: <http://goo.gl/6CjYka>
- MINISTRY OF TOURISM [ZAMBIA]. *Tourism Policy for Zambia*. [online]. 1997 [cit. 2016-01-28]. Dostupné z: <http://goo.gl/jkUQv4>
- MINISTRY OF TOURISM [ZAMBIA]. *Policy for National Parks and Wildlife in Zambia* [online]. 1998 [cit. 2016-04-28]. Dostupné z: <http://goo.gl/ELnMGq>
- MINISTRY OF TOURISM AND ARTS [ZAMBIA]. *2013 Tourism Statistical Digest*. [online]. 2013 [cit. 2016-04-28]. Dostupné z: <http://goo.gl/aN23Xs>
- MINISTRY OF TOURISM AND ARTS [ZAMBIA]. *2014 Tourism Statistical Digest*. [online]. 2014 [cit. 2016-04-28]. Dostupné z: <http://goo.gl/AYwFHd>
- MUBITA, I. *VALUE CHAIN ANALYSIS REPORT ZAMBIAN TOURISM SECTOR* [online]. 2014 [cit. 2016-01-28]. Dostupné z: <https://goo.gl/ljv3d6>

- MURPHY, A. & LUCKHAM, N. *Zambia & Malawi*. Footscray, Victoria: Lonely Planet, 2010. ISBN 1741794331.
- MVULA, CH. D. *Fair trade in tourism to protected areas: A micro case study of wildlife tourism to South Luangwa National Park, Zambia*. International Journal of Tourism Research [online]. 2001, 3(5), 393 - 405 [cit. 2016-05-06]. ISSN 10992340. Dostupné z: <http://goo.gl/US9Ppp>
- Národní parky a rezervace v Zambii*. STELLA TRAVEL [online]. 2016 [cit. 2015-12-11]. Dostupné z: <http://goo.gl/ZVvl40>
- NETO, F. *A new approach to sustainable tourism development: Moving beyond environmental protection*. Natural Resources Forum [online]. 2003, 27(3), 212 - 222 [cit. 2016-04-06]. ISSN 0165-0203. Dostupné z: <http://goo.gl/PflW6y>
- OSN. *An Investment Guide to Zambia Opportunities and Conditions* [online]. 2011 [cit. 2016-01-28]. Dostupné z: <http://goo.gl/k44ksS>
- PALATKOVÁ, M. *Mezinárodní turismus: analýza pozice turismu ve světové ekonomice, změny mezinárodního turismu v důsledku globálních změn, evropská integrace a mezinárodní turismus*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 9788024748627.
- PALATKOVÁ, M. & ZICHOVÁ, J. *Ekonomika turismu: turismus České republiky*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 9788024736433.
- PÁSKOVÁ, M. *Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu*. Vyd. 2. Hradec Králové: Gaudeamus, 2009. ISBN 9788074350061.
- REISINGER, Y. *International tourism: cultures and behavior*. Amsterdam: Butterworth-Heinemann, 2009. ISBN 9780750678971.
- RILEY, L. & RILEY, W. *Nature's strongholds: the world's great wildlife reserves*. Princeton: Princeton University Press, 2005. ISBN 0691122199.
- RYGLOVÁ, K., M. BURIAN & I. VAJČNEROVÁ. *Cestovní ruch - podnikatelské principy a příležitosti v praxi*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-4039-3.
- SINYENGA, G. *Nature-Based Tourism Demand in Zambia*. Homily Service [online]. 2005. [cit. 2016-04-06] ISSN 0003-987X. Dostupné z: <http://goo.gl/lnviQv>

- TAYLOR, T. K., & BANDA-THOLE, CH. *Tourism Development Potential of the Northern Province of Zambia*. American Journal of Tourism Management [online]. 2013, 2, 10-25 [cit. 2016-05-06]. ISSN 2326-0645. Dostupné z: <http://goo.gl/4ENRBC>
- TOMESCU, A. M. *Quality milestones of the sustainable tourism*. Annals of the University of Oradea, Economic Science Series [online]. 2014 [cit. 2016-04-25]. Dostupné z: <http://goo.gl/h6B3vp>
- TOURISM CONCERN. *Zambia* [online]. 2016 [cit. 2016-05-05]. Dostupné z: <https://goo.gl/yrcP0J>
- UNEP. *Negative Socio-Cultural Impacts From Tourism* [online]. 2015 [cit. 2016-05-16]. Dostupné z: <http://goo.gl/uf1Kkl>
- WB. *Zambia - Trade and transport facilitation audit* [online]. 2004 [cit. 2016-04-09]. Dostupné z: <https://goo.gl/TsXe15>
- WB. *Zambia - Country partnership strategy for the period FY13-FY16* [online]. 2013 [cit. 2016-03-09]. Dostupné z: <http://goo.gl/Yjbomd>
- WB. *Population density (people per sq. km of land area) | Data | Table* [online]. 2014a [cit. 2016-03-17]. Dostupné z: <http://goo.gl/zHj4U>
- WB. *Zambia Overview* [online]. 2014b [cit. 2016-03-31]. Dostupné z: <http://goo.gl/ZvuSwW>
- WB. *6th ZAMBIA ECONOMIC BRIEF - POWERING THE ZAMBIAN ECONOMY* [online]. 2015 [cit. 2016-03-30]. Dostupné z: <http://goo.gl/gRPWHm>
- WILLIAMS, L. *Africa overland*. Cape Town: Struik, 2005. ISBN 1770071873.
- WONG, P. P. *Environmental impacts of tourism*. In: LEW, Alan A, Colin Michael HALL a Allan M WILLIAMS (eds.). *A companion to tourism*. Malden, MA: Blackwell, 2004. Blackwell companions to geography. ISBN 0631235647.
- ZAMBIA DEVELOPMENT AGENCY. *Tourism Sector Profile* [online]. 2013 [cit. 2016-03-30]. Dostupné z: <http://goo.gl/NuHUhU>
- ZAMBIA DEVELOPMENT AGENCY. *Tourism Sector Profile* [online]. 2015 [cit. 2016-03-28]. Dostupné z: <http://goo.gl/Jse5sS>

- ZAMBIA TOURISM. *Zambia Tourism* [online]. 2015 [cit. 2015-12-11]. Dostupné z:
<http://goo.gl/V8s2Uc>
- ZELENKA, J. *Udržitelný cestovní ruch: management cestovního ruchu v chráněných územích*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-244-7.
- ZELENKA, J. & PÁSKOVÁ, M. *Výkladový slovník cestovního ruchu*. Kompletně přeprac. a dopl. 2. vyd. Praha: Linde Praha, 2012. ISBN 978-80-7201-880-2.
- ZULU, R. *"One Hundred and One" Views of The Victoria Falls*. Dartford: Xlibris Corporation, 2014. ISBN 1499087713.